ISSN 2415-8453

Тернопільський національний економічний університет

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

Том 2. № 4.
Volume 2. № 4.

Тернопіль
2017

Український журнал прикладної економіки / Ukrainian Journal of Applied Economics
Том 2. № 4.
2017 рік
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 3 від 15 грудня 2017 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 5 від 23 березня 2016 р.

Науковий журнал

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у січні 2016 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 07.10.2016 р. № 1222)
Науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase

Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – 78 с. – ISSN 2415-8453.

«Український журнал прикладної економіки» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних питань теорії макроекономіки та мікроекономіки, державного регулювання економіки, проблем у сфері міжнародної економіки, державних фінансів, фіскальної і монетарної політики, державного адміністрування і фінансового менеджменту, банківської справи, економіки, обліку і аудиту тощо.

Головний редактор

Язлюк Борис Олегович, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярощук Олексій Вікторович, кандидат економічних наук, доцент, Тернопільский національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Андрушків Богдан Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (Україна)

Акуліч Іван Людвигович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Благун Іван Семенович, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), професор, Католицький університет (Республіка Польща)

Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та економікоправового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Буковскі Славомір, доктор габ., професор, Університеті технологій та гуманітарних наук імені Казимира Пуласкі в Радомі (Республіка Польща)

Булюк Віталій Вікторович, доктор економічних наук, заступник голови Херсонської обласної ради депутатів (Україна)

Войт Сергій Миколайович, доктор економічних наук, генеральний директор, виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» (Україна)

Гайда Юрій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гришова Інна Юріївна, доктор економічних наук, головний науковий співробітник, сектор економічних проблем законотворення відділу комплексних проблем державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України (Україна)

Гулей Анатолій Іванович, доктор економічних наук, голова правління, Українська міжбанківська валютна біржа (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (Україна)
Десятнюк Оксана Миронівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дмитришин Леся Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)
Дудар Тарас Григорович, доктор економічних наук, професор, член кореспондент Національної академії аграрних наук України, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)
Ковальскі Анжей, доктор габ., професор, Гданський університет (Республіка Польща)
Козюк Віктор Валерійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Копитко Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна)
Кравчук Наталія Ярославівна, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)
Лагодієнко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій (Україна)
Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Пархомець Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Погріщук Борис Васильович, доктор економічних наук, професор, директор Вінницького навчально-наукового інституту економіки, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки управління та інженерії, Мукачівський державний університет (Україна)
Толуб'як Віталій Семенович, доктор наук з державного управління, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (Україна)
Фрадкін Аківа, PhD, професор економіки, виконавчий віце-президент Університету «Йорк» (США).

Літературний редактор
Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: http://ujae.org.ua /
http://www.nbuv.gov.ua/
http://www.library.tneu.edu.ua/

ISSN 2415-8453 **© Тернопільський національний економічний університет, 2017**
© «Український журнал прикладної економіки», 2017

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.

ЗМІСТ

Дерій Жанна Володимирівна,
Галицький Олександр Миколайович
Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні **6**

Андрушків Богдан Миколайович, Язлюк Борис Олегович,
Кирич Наталія Богданівна, Мельник Лілія Миколаївна, Шерстюк Роман Петрович
Реалізація гермінативних підходів на прикладі використання бджолопродукції при виготовленні гігієнічно-профілактичних жувальних подушечок **17**

Жуковська Аліна Юріївна,
Бречко Олександр Володимирович
Діючі технології та перспективні методики планування професійної кар'єри публічних службовців **27**

Лозова Оксана Василівна,
Демченко Валентин Олександрович
Система управління персоналом як важлива складова ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах господарювання **37**

Марчишин Назар Ярославович
Оцінка ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві **46**

Іващук Ольга Олегівна, Пінь Андрій Михайлович
Оцінка впливу зовнішньої заборгованості на соціально-економічний розвиток України **61**

Пономарчук Наталія Степанівна
Ділова гра «лізинг як джерело інвестицій інноваційного розвитку підприємства» **72**

Дахно Іван Іванович
Рецензія на на монографію Митяй Оксани Василівни «Управління конкурентоспроможністю агропромислового виробництва в системі державного регулювання аграрного ринку: теорія і механізми» **76**

CONTENT

Derii Zhanna Volodymyrivna, Galickiiy Oleksandr Mykolaiovych
Improvement strategy of innovative and investment state policy as for the development of agricultural production in Ukraine **6**

Andrushkiv Bohdan Mykolaiovych, Yazliuk Borys Olehovych, Kyrych Nataliia Bohdanivna, Melnyk Liliia Mykolaivna, Sherstiuk Roman Petrovych
Realization of herminative approaches on the example of bee production usage in the hygienic and prophylactic chewing gums manufacturing **17**

Zhukovska Alina Yuriivna, Brechko Oleksandr Volodymyrovych
Key technologies and perspective methods for planning the professional career of public workers **27**

Lozova Oksana Vasylivna, Demchenko Valentyn Oleksandrovych
Personnel management system as an important component of the enterprise effective functioning in market conditions **37**

Marchyshyn Nazar Yaroslavovych
Estimation of efficiency of innovative marketing in the enterprise **46**

Ivashchuk Olha Olehivna, Pin Andrii Mykhailovych
Assessment of the influence of external debt on social and economic development of Ukraine **61**

Ponomarchuk Nataliia Stepanivna
Business game "leasing as a source of investment innovative development of the enterprise" **72**

УДК 330.341.1: 330.322: 338.432

Жанна Володимирівна ДЕРІЙ

доктор економічних наук,
завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Чернігівський національний технологічний університет

Олександр Миколайович ГАЛИЦЬКИЙ

кандидат економічних наук,
доцент,
завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет

СТРАТЕГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Дерій, Ж. В. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні [Текст] / Жанна Володимирівна Дерій, Олександр Миколайович Галицький // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 6-16. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Визначено методи державної інноваційної політики. Зазначено важливість створення за допомогою системи консультування й інформаційних послуг умов сприйнятливості агроформувань до освоєння досягнень науки. Визначено низку актуальних концептуальних положень, які варто враховувати при розробці стратегії та політики інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного виробництва в Україні. Зроблено висновок про доцільність комплексного підходу до стимулювання інноваційної активності в аграрному секторі, а також створення в системі державного регулювання аграрного виробництва спеціалізованого блоку, що виконує функції інноваційного розвитку галузі, який охоплює державний, регіональний та районний рівні. Для освоєння та впровадження нововведень в аграрному секторі рекомендовано використовувати так звану точкову технологію інноваційної діяльності. Нею можуть виступати мережі державних демонстраційних підприємств на базі навчальних господарств аграрних ВНЗ. Визначено напрями державної підтримки інноваційного розвитку аграрного виробництва. Для активізації та підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрному виробництві запропоновано модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів. Сформовано методичний інструментарій визначення цільових параметрів державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві для оцінки і аналізу ефективності їх реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії.

Ключові слова: *державне регулювання; аграрний сектор; інновації; інвестиції; ефективність; інформаційне забезпечення; управління.*

© Жанна Володимирівна Дерій, Олександр Миколайович Галицький, 2017

Zhanna Volodymyrivna DERII

Doctor of Sciences (Economics),
Head,
Department of Theoretical and Applied Economics,
Chernihiv National Technological University

Oleksandr Mykolaiovych GALICKIIY

PhD in Economics,
Associate Professor,
Head,
Department of Economic Theory and Economics of the Enterprise,
Odessa State Agrarian University

IMPROVEMENT STRATEGY OF INNOVATIVE AND INVESTMENT STATE POLICY AS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Abstract

The methods of state innovation policy are determined. The importance of the creation of a system of consulting and information services through the conditions of the susceptibility of agroforming to the development of scientific achievements is noted. The relevant conceptual provisions are determined.These positions should be taken into account in the development of the strategy and policy of the innovative and investment development of agrarian production in Ukraine. We have come to the conclusion that there is the appropriateness of an integrated approach to stimulating the innovative activity in the agricultural sector. It is also the necessity of creation of a special unit with responsible for in the state-controlled regulation of agrarian production. This unit performs the functions of the innovative development of branch, which includes state, regional and regional levels. For the development and introduction of innovations in the agrarian sector, it is recommended to use the so-called point technology of the innovative activity. The networks of state-owned demonstration enterprises on the basis of farm properties of agrarian higher education institutions can become the groundwork of this technology. The directions of state support for the innovative development of agrarian production are determined. A model for state regulation of investment and innovation processes is proposed for activation and enhancement of the efficiency of investment activity in industrial production. A methodical tool for measuring the target parameters of state regulation of investment and investment processes in agricultural production with the aim of evaluation and analysis of the efficiency of their realization, as well as for the consideration of the decision on the choices of the investment and investment strategy has been formed.

Keywords: *state regulation; agricultural sector; innovations; investment; efficiency; information support; management.*

JEL classification: H70, O 13, Q 10

Вступ

Агропромисловий комплекс – найбільш вразливий сектор економіки України. Економічна криза зруйнувала систему матеріально-технічного та інженерно-технічного забезпечення, завдала значних втрат аграрному виробництву. Досвід розвинутих країн свідчить, що ефективність державної інноваційної та інвестиційної політики загалом визначає конкурентоспроможність національної економіки. До 90 %

приросту валового продукту забезпечується за рахунок впровадження нових технологій. А тому ефективне державне регулювання аграрного сектору економіки можливе лише на основі активізації інноваційної діяльності та істотного збільшення обсягу інвестицій.

Стратегічний розвиток національного аграрного ринку на основі переходу на інноваційну модель розвитку та необхідність формування економічних передумов для зростання інвестицій у сфері АПВ останніми роками є незаперечною ознакою якісно нового рівня управління і зміщення цілей вітчизняної аграрної політики в бік зміцнення позицій національного продовольчого сектору у світовому просторі.

Формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва АПК потребує визначення стратегії розвитку та удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо аграрного виробництва в Україні, орієнтованої на головний критерій розвитку галузі – її ефективність.

Проблеми теорії і практики державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері знайшли відображення в працях вітчизняних науковців: І. О. Бланка, Ю. О. Бойка, М. С. Герасимчука, І. Ю. Гришової, Б. В. Гунського, О. І. Дацій, М. Я. Дем'яненка, С. М. Ілляшенко, М. І. Кисіля, Ю. О. Лупенка, О. В. Мертенса, О. В. Митяй, О. Б. Наумова О. М. Полякова, П. Т. Саблука, В. П. Савчука, А. С. Філіпченка та ін. Однак питання, пов'язані із зазначеною тематикою на державному рівні, не знайшли достатнього відображення в наукових працях. Перспективи та проблеми, пов'язані з державною політикою в напрямі удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності, потребують подальших розробок методологічного та організаційного забезпечення.

Мета статті

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів стратегії удосконалення державної політики у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності для стимулювання розвитку аграрного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Світова історія має великий досвід подолання кризових явищ в економіці, корисний для розробки інноваційних стратегій. Це різноманітні теорії, моделі економічного зростання, які ґрунтуються на державній підтримці інноваційної діяльності, створенні сприятливого «інноваційного клімату». Постійне вдосконалення засобів та предметів праці, технології виробництва і його організації є головною рушійною силою розвитку продуктивних сил та економічного зростання кожної країни. Конкурентна боротьба за ринки збуту відбувається насамперед через змагання у інноваційній сфері. Та країна, що стоїть осторонь від «інноваційних змагань», опиняється останньою в ієрархії розвитку світової спільноти [1].

Місце та роль інноваційно-інвестиційної політики в структурі державного регулювання розвитку аграрного виробництва визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Він більшою мірою, ніж інші елементи НТП, пов'язаний з товарно-грошовими відносинами, які опосередковують всі стадії його реалізації. Основна маса інноваційних процесів реалізується приватними компаніями різного рівня та масштабу, і такі процеси виступають, зрозуміло, не як самостійна мета, а як засіб кращого вирішення виробничих і комерційних задач компанії, що досягається високою прибутковістю.

Перехід на інноваційний шлях передбачає не тільки модернізацію технологій виробництва аграрної продукції, а й зміну галузевої структури, форм організації виробництва та методів управління.

Україна обрала шлях розвитку національної економіки за інноваційною моделлю. Це означає, що головним джерелом економічного зростання мають стати нові наукові знання, а рушійною силою – механізми їх розширеного продукування і комерційного використання. В аграрній сфері слід виокремити такі методи державної інноваційної політики:

- перенесення, який полягає у використанні наявного зарубіжного науково-технічного потенціалу в аграрній сфері через закупівлю ліцензій на високоефективні технології для освоєння виробництва продукції нових поколінь;
- запозичення, який передбачає освоєння випуску наукомісткої продукції, яку виробляли раніше в індустріально розвинених країнах, на основі використання дешевої робочої сили та частини науково-технічного потенціалу аграрної сфери економіки;
- нарощування, який полягає в тому, що за умови використання власного науково-технічного потенціалу, залучення іноземних учених, об'єднання досягнень фундаментальної і прикладної науки можна створити нові продукти і технології, які використовуються у виробництві та соціальній сфері [2, с. 40].

При розробці стратегії та політики інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного виробництва в Україні доцільно враховувати актуальні концептуальні положення:

1. Із виснаженням енергетичних та інших природних ресурсів, збільшенням чисельності населення, загостренням конкуренції на агропродовольчому ринку, зростанням інших ризиків регулююча роль держави суспільно-економічного життя, у тому числі – в інноваційній сфері, має зростати.

2. Якщо проблеми, які відчутно перешкоджають розвитку економіки, тривалий час не долаються існуючими ринковими механізмами, то їх рішення має взяти на себе держава. В Україні однією з таких традиційно є проблема інноваційного розвитку аграрного виробництва.

3. Економіка аграрного сектору може бути інноваційною настільки, наскільки система державного регулювання аграрного виробництва галузі є інноваційно орієнтованою.

4. Для переведення аграрного виробництва України на інноваційний шлях розвитку недостатньо лише діючої фінансової, методичної, інформаційної та консультаційної підтримки держави. Необхідно, з одного боку, істотно посилити названі види допомоги, з іншого – розширити напрями діяльності держави у вирішенні проблем інноваційного розвитку галузі.

Базуючись на перелічених концептуальних положеннях, можна зробити висновок про доцільність комплексного підходу до стимулювання інноваційної активності в аграрному секторі, а також створення в системі державного регулювання аграрного виробництва спеціалізованого блоку, що виконує функції інноваційного розвитку галузі, який охоплює державний, регіональний та районний рівні.

Важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва України є створення ефективного механізму відпрацювання та просування інновацій в широку виробничу, а також навчальну практику. Розглядаючи можливі варіанти вирішення цієї проблеми, можна зробити висновок, що найбільш доцільними з них є регіональні інноваційні формування. Інноваційні формування покликані створювати умови для підвищення сприйнятливості агропромислового виробництва до науково-технічних, технологічних та організаційно-економічних нововведень. Вони за своєю організаційною структурою та призначенням є гнучкими та динамічними технопарковими формуваннями.

В умовах існуючого дефіциту на багато видів ресурсів ці формування спільно з органами управління агропромислового розвитку на місцях дозволять цілеспрямовано концентрувати спеціалізовану техніку, засоби захисту рослин і тварин на освоєнні конкретних машинних технологій, інших науково-технічних нововведень, отримувати найбільшу віддачу від їх раціонального використання. Інноваційні підприємства взаємно збагачують працівників науки та виробництва, дозволяють гідно оцінити плідну працю вчених і фахівців, сприяють створенню для них сходинок наукового та посадового зростання [3, с. 98].

В умовах ринкових відносин освоїти будь-яке нововведення загалом по аграрному сектору нині практично неможливо. Доцільна так звана точкова технологія інноваційної діяльності, якою можуть виступати мережі державних демонстраційних підприємств на базі навчальних господарств аграрних ВНЗ. Варто законодавчо заборонити приватизацію, призначити їх для відпрацювання, демонстрації та передачі на безоплатній основі аграрним товаровиробникам, державним інформаційно-консультаційним службам (ІКС) та спеціальним навчальним закладам аграрного профілю кращих технологій виробництва аграрної продукції та інших інновацій, які становлять інтерес для галузі.

Актуальним завданням є створення в Україні нових форм управління циклом «наука – техніка – виробництво», до яких належать технопарки і технополіси. Створення технопарків, що спеціалізуються на розробці технологій нової продукції, є можливим і ефективним за багатьма напрямами залежно від функцій, обсягу та рівня кооперування.

На сьогодні в Україні система технологічних парків є чи не єдиним позитивним прикладом дієвого механізму із забезпечення реалізації державної інноваційної політики. При реалізації проектів технологічних парків на ринку України з'являється вітчизняна конкурентоздатна продукція, що сприяє заміщенню імпорту та позитивно впливає на національну економіку.

Формування агропромислових парків є також способом залучення інвестицій у сільське господарство, оскільки агропромисловий парк забезпечує весь перелік необхідних умов для розвитку бізнесу.

Необхідно також створювати технополіси, які будуть не тільки центрами досліджень та освоєння нових типів наукових розробок і виробництва сучасного обладнання, а й центрами єднання міжнародного співробітництва, виробничої діяльності, налагодження належного сервісу, культурного середовища. Створення технополісів надасть новий імпульс для структурних змін у традиційно промислових регіонах.

Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в аграрній сфері є впровадження найбільш перспективних для аграрного сектору досягнень науково-технічного прогресу. [4] З цією метою держава повинна всебічно підтримувати інноваційний розвиток аграрного виробництва за такими напрямами:

- розробка масштабної програми застосування альтернативних видів палива;
- впровадження існуючих технологій, що дозволяють переробляти в тепло відходи деревопереробної промисловості та сільського господарства (тирса, кора, хмиз, листя, солома, полова), 5-10 кг цих відходів дорівнює 1 кг дизельного пального;
- залучення механізмів державної підтримки діяльності, спрямованої на розроблення передових технологій та обладнання;
- застосування раціональних форм організації виробництва та праці, формування ринку нових продуктів та високих технологій, поширення новітніх ресурсозберігальних систем машин та механізмів, застосування біотехнологій, комп'ютерної техніки;

– організація інтегрованих структур (інноваційно незалежних корпорацій, науково-технічних центрів, технополісів та технопарків, лізингових фірм, кластерів – цілісних груп спеціалізованих підприємств);
– створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин та птиці, нових видів продуктів на основі глибокої переробки сільськогосподарської продукції;
– формування інтелектуального потенціалу як сукупності високоосвічених професійних кадрів у всіх сферах агропромислового виробництва, спроможних розробляти та реалізовувати інноваційний продукт.

Довгострокові інноваційні проекти в аграрному виробництві мають забезпечуватися через механізми кредитування. Такими є пільгове кредитування підприємств, що реалізують інноваційні проекти, підприємств й організацій, що здійснюють інноваційні розробки, формування фонду кредитного гарантування інноваційних напрямків в аграрному виробництві, інститут іпотечного кредитування, інститути спільного інвестування, венчурні фонди, лізингові та інші операції [5].

Кошти на державну підтримку інноваційних пріоритетів в аграрній сфері мають спрямовуватися в обсягах, які відповідають частці галузі у валовому внутрішньому продукті країни. В умовах обмежених бюджетних ресурсів необхідним є створення позабюджетного фонду розвитку інновацій [6, с. 207].

Отже, на сучасному етапі піднесення аграрного виробництва є неможливим без переходу на інноваційний шлях розвитку, який є головним фактором підвищення ефективності в умовах ринкової економіки.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному виробництві залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення у світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі аграрної економіки.

Однією з фундаментальних детермінант зростання соціально-економічних систем будь-якого рівня є інвестиції. Аграрний сектор не є винятком і також потребує інвестицій для стимулювання свого розвитку. Інтенсивний розвиток галузі вимагає також не просто вкладень, а вкладень, що забезпечують випереджальний темп зростання виробництва і сприяють підвищенню його ефективності [7, с. 93].

Основними причинами існування інвестиційної проблеми в аграрному секторі є міжгалузеві диспропорції в економіці як наслідок диспаритету цін на ресурси та продукцію сільського господарства, відсутність компенсації, скорочення державних інвестицій в аграрне виробництво та дія інших ринкових механізмів [8]. Ось чому для інвестиційного забезпечення аграрного виробництва необхідна виважена державна підтримка. Держава має виконувати функції гаранта стабільності інвестиційного клімату за рахунок проведення регламентованої та передбачуваної податкової, амортизаційної, митної, цінової та кредитної політики.

Проблема залучення та ефективного використання інвестицій в аграрному секторі є загальнодержавною, оскільки інвестиції, вкладені в аграрний сектор, справляють мультиплікативний ефект в економіці всієї держави.

Інвестування в аграрний сектор має наступні переваги: аграрне виробництво є традиційним видом діяльності для більшості регіонів країни; Україна має сприятливий природно-кліматичний потенціал для розвитку цієї галузі; в наявності є значний обсяг дешевої та кваліфікованої робочої сили; розгалужена система освітніх та науково-дослідних закладів аграрного профілю; рівень попиту на аграрну продукцію у світі постійно зростає [9, с. 169].

Державна підтримка аграрних інвестиційних процесів повинна здійснюватися за двома стратегічними напрямами:

- економічна підтримка виробничих інвестиційних програм та проектів, що реалізуються приватними інвесторами;
- безпосередня участь у реалізації соціальних та інфраструктурних інвестиційних програм та проектів.

Узгоджена реалізація аграрних інвестиційних процесів у короткостроковому та довгостроковому інвестиційних циклах, яка забезпечує задоволення економічних інтересів і вирішення соціальних та екологічних проблем, можлива тільки при активній державній підтримці інвестиційної діяльності в аграрному виробництві [10].

Для активізації та підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрному виробництві пропонується модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів, що містить два взаємопов'язаних регулюючих блоки (рис. 1). Перший блок моделі містить керуючу систему, що здійснює функції зі створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному виробництві. Другий блок моделі регулювання передбачає керуючу підсистему державного контролю інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві та забезпечує узгодження їх спрямованості та результатів зі стратегічними цілями та завданнями державної аграрної політики. Розроблена модель державного регулювання інвестиційних процесів дозволяє розглядати інвестиційний процес не лише з позицій безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції державних органів регулювання, що особливо важливо та необхідно для підвищення ефективності державної підтримки інвестиційних процесів в аграрному секторі.

Пріоритетними напрямами державної підтримки аграрного виробництва мають стати: техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційного розвитку виробництва; нівелювання негативного впливу на економіку аграрних товаровиробників від підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в галузі; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, не залежними від аграрних товаровиробників, підвищення родючості грунтів, стимулювання виробництва продукції тваринництва; екологізація агропромислового виробництва; інформаційне та консультаційне забезпечення [11].

Для подальшого розвитку аграрного виробництва необхідно концентрувати інвестування на впровадження високопродуктивних інноваційних, біо- та нанотехнологій, налагодження випуску ефективних хімічних засобів захисту рослин та тварин, оновлення й модернізацію виробництва, використання новітніх технологій [12].

Важливою частиною процесу державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів є їх оцінка, яка проводиться для аналізу ефективності його реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії. На практиці інноваційно-інвестиційна діяльність здійснюється, зазвичай, як конкретні інноваційні програми та проекти, тому важливе значення має з'ясування основних цільових параметрів та послідовність етапів їх реалізації. З цією метою сформовано методичний інструментарій визначення таких цільових параметрів, диференційований за етапами його здійснення (рис. 2).

Особливістю запропонованого підходу є те, що він гармонійно поєднує розробку і реалізацію заходів стратегічного характеру (формування комплексної програми інноваційно-інвестиційного розвитку, визначення переліку пріоритетних завдань у цій сфері, визначення пріоритетних інноваційних програм та проектів), передінвестиційне прогнозування, інвестиційну та експлуатаційну стадії життєвого циклу інноваційного проекту.

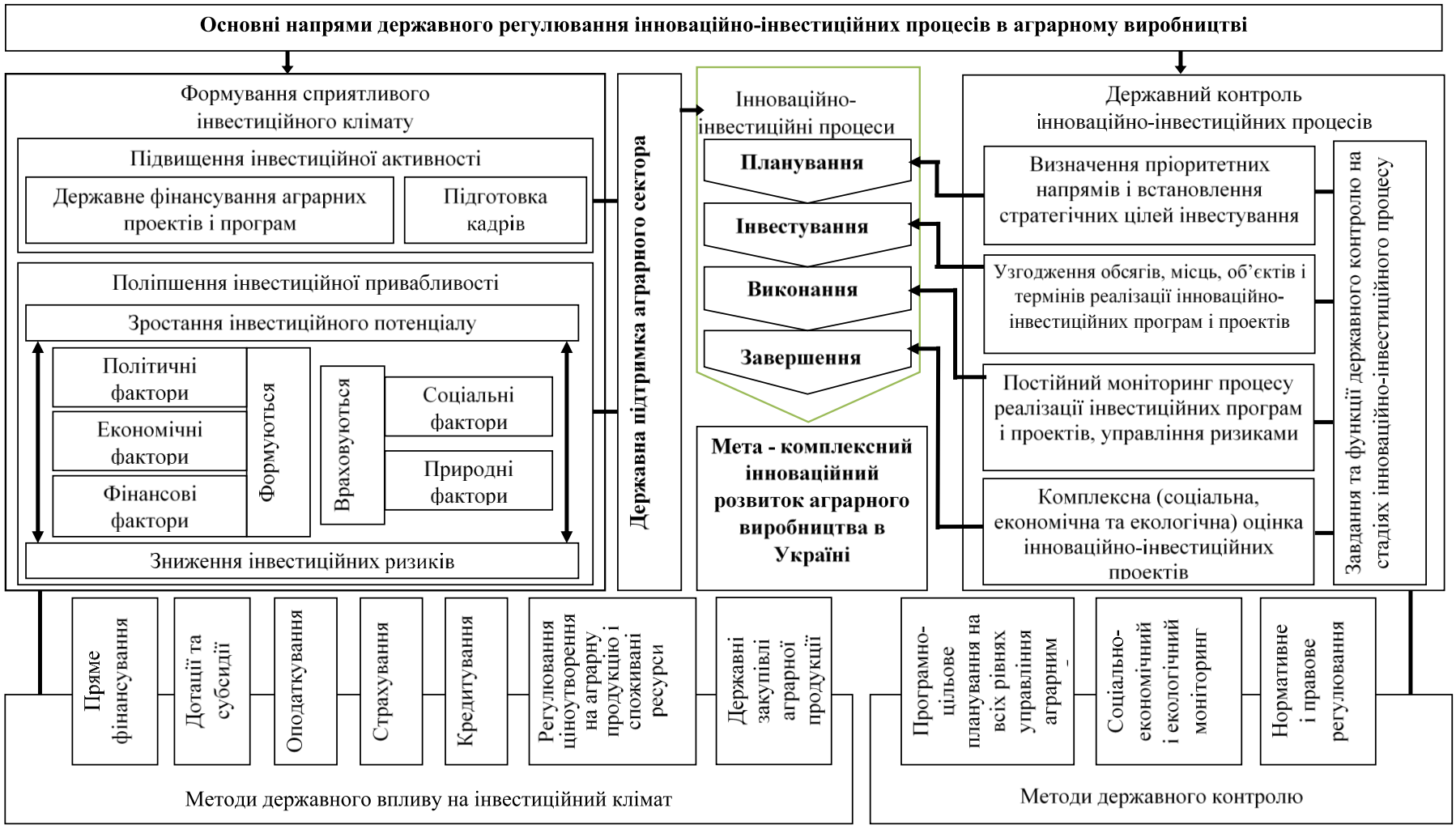

Рис. 1. Модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві України

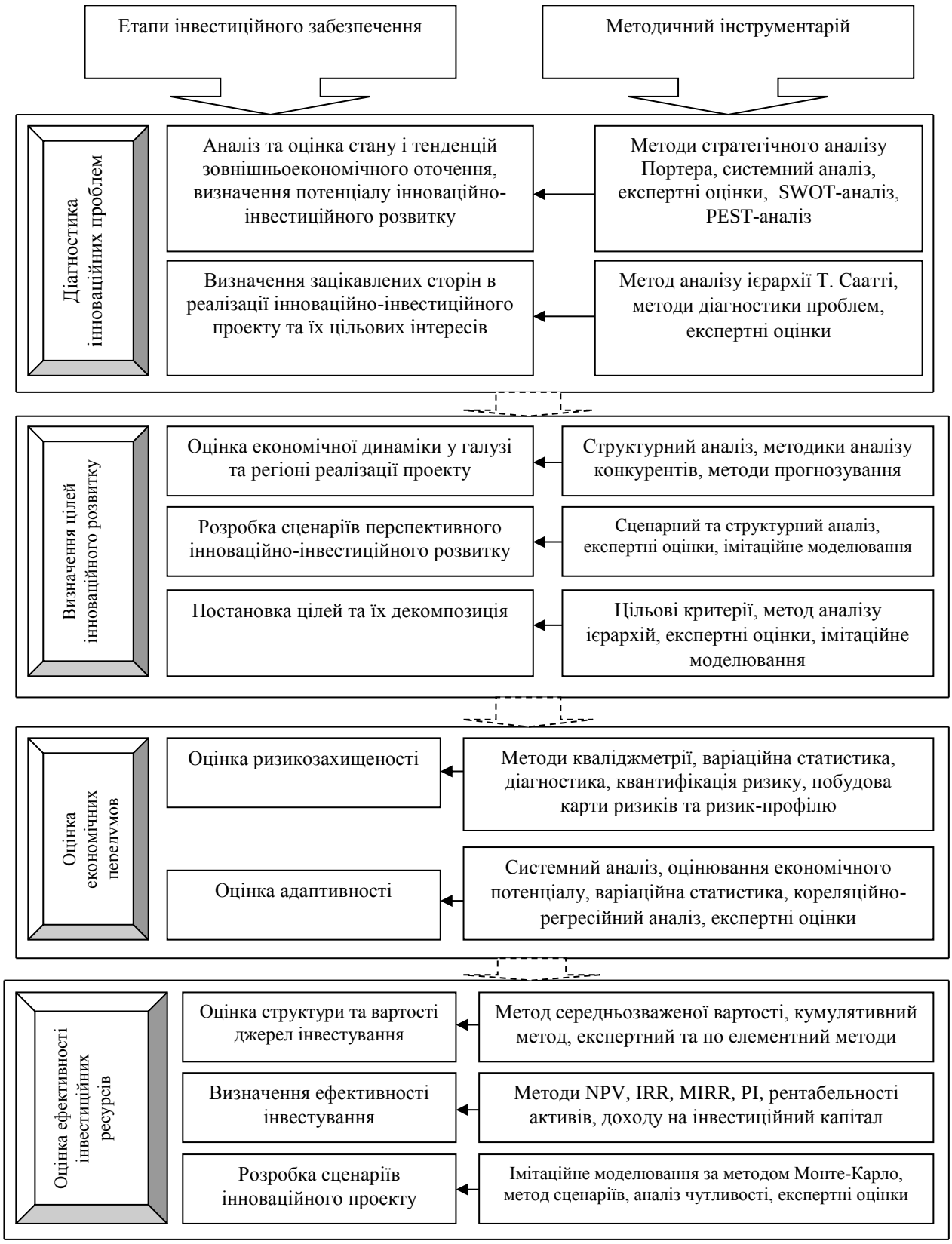

Рис. 2. Методичний інструментарій визначення цільових параметрів державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для активізації та підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрному виробництві пропонується модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів. Розроблена модель дозволяє розглядати інвестиційний процес не лише з позицій безпосередніх учасників, а й з позиції державних органів регулювання, що особливо важливо та необхідно для підвищення ефективності державної підтримки інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі. Пріоритетними напрямами стратегії державної підтримки аграрного виробництва мають стати: техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційного розвитку виробництва; нівелювання негативного впливу на економіку аграрних товаровиробників від підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в галузі; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників, розвиток меліорації сільськогосподарських земель; відновлення посівних площ сільськогосподарських культур, підвищення родючості грунтів, стимулювання виробництва продукції тваринництва; екологізація агропромислового виробництва; формування виробничої інфраструктури загального призначення; інформаційне та консультаційне забезпечення.

Список літератури

1. Маренич, Т. Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т. Г. Маренич. – К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. – 454 с.
2. Новікова, Н. Л. Об'єктивна необхідність державного регулювання відтворювального процесу в сільському господарстві // Бізнес-інформ – 2011. –№12. – С. 40-41.
3. Наумов, О. Б. Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу / О. Б. Наумов, С. С. Стоянова-Коваль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 6. – С. 98-105.
4. Galitsky, N. Development of the innovative enterprises of the agrarian production in the current economic system of Ukraine / O. V. Mityay, L. N. Naymova, A. N. Galitsky // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 3 (7). – С. 124-129.
5. Gryshova, I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I. Yu. Gryshova, O. V. Mityay, T. M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 25-35. – ISSN 2415-8453.
6. Радченко, О. Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору / О. Д. Радченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит» : [науково-методичний журнал]. – 2013. – № 1. – С. 207-212.
7. Наумов, О. Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва : інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку / О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. – № 4. – С.93-100.
8. Митяй, О. В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні / О. В. Митяй, О. М. Галицький, О. В. Николюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 4. – С. 20-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5.
9. Гришова, І. Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель// Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 10(172). - С. 169-172.

10. Gryshova, I. Yu. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development /, I. Yu. Gryshova, T. L. Shestakovska, O. V. Glushko // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – №4. – С.75-80.
11. Майстро, С. В. Удосконалення механізму державного регулювання аграрного ринку в умовах членства України в СОТ [Електронний ресурс] / С. В. Майстро. – Режим доступу: www.http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/3/03.pdf.
12. Леонтович, С. П. Напрями удосконалення бюджетної фінансової підтримки розвитку аграрного сектора економіки України / С. П. Леонтович // Економіка та держава. – 2010. – № 7/2010. – С. 60–63.

References

1. Marenych, T. G. (2005). *Transformatsiyna dynamika ta mehanizmy economic rehulyuvannya ahroformuvan (pytannya theory, methodology, praktyky).* Kyiv: NTC "Institute of Horticulture".
2. Novikova, N. L. (2011). Objective necessity of state regulation of the reproductive process in rural households. *BusinessInform*, 12, 40-41.
3. Naumov, O. B. & Stoyanova-Koval, S. S. (2016). Mehanizm derzhavno-pryvatnoho partnerstva as a tool stabilizatsiyi the investment process. *Naukovi zapysky Institute zakonodavstva Supreme Rady Ukraine*, 6,98-105.
4. Mityay, O. V., Naymova, L. N., Galitsky, A. N. (2016). Development of the Innovative Enterprises of the Agrarian Production in the Current Economic System of Ukraine. *Scientific Bulletin of Polesie*, 3 (7), 124-129.
5. Gryshova, I. Yu. Mityay, O. V., Gnatyeva, T. M. (2016). Competitiveness of agricultural enterprises as a key factor in the sustainable development of agricultural sector. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 1(2), 25-35.
6. Radchenko, O. D. (2013). Methodological maintenance of the estimation of the efficiency of budget support of the agrarian sector. *Letter of reference of the Sumy National University of Agrarian University. Serija «Finance and credit*, 1, 207-212.
7. Naumov, O. B. & Naumov, L. M. (2017). Structural vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources. Non-written notes from the Institute of Laws of the Verkhovna Rada of Ukraine, 4, 93-100.
8. Mityay, O. V., Halytskyy, O. M., Nykolyuk, A. V. (2017). Derzhavne rehulyuvannya of ahroformuvan in Ukrayini. *Bulletin of Sumy natsionalnoho ahrarnoho university. Seria: Economics and Management,* 4, 20-25.
9. Grishova, I. Yu., Mityay, O. V., Kuzhel, V. V. (2015). Assessment of the factors of formation of the financial potential of agrarian production. *Actuality problems of economics*, 10 (172), 169-172.
10. Gryshova, I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. (2017). The economic measurement of the convergence of institutional impact on sustainability of development. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,* 4, 75-80
11. Maistro, S. V. (2008). *Improvement of the Mechanism of State Regulation of the Agrarian Market in the Conditions of Membership of Ukraine in the WTO*. Retrieved from: www.http: //kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/3/03.pdf.
12. Leontovich, S. P. (2010). Directions for improvement of budget financial support for the development of the agricultural sector of economy of Ukraine. *Economy and state*, 7, 60-63.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 616

Богдан Миколайович АНДРУШКІВ

доктор економічних наук,
професор,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Борис Олегович ЯЗЛЮК

доктор економічних наук,
професор,
Тернопільський національний економічний університет

Наталія Богданівна КИРИЧ

доктор економічних наук,
професор,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Лілія Миколаївна МЕЛЬНИК

кандидат економічних наук,
доцент,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Роман Петрович ШЕРСТЮК

кандидат економічних наук,
докторант,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕРМІНАТИВНИХ ПІДХОДІВ НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ БДЖОЛОПРОДУКЦІЇ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ГІГІЄНІЧНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЖУВАЛЬНИХ ПОДУШЕЧОК

Андрушків, Б. М. Реалізація гермінативних підходів на прикладі використання бджолопродукції при виготовленні гігієнічно-профілактичних жувальних подушечок [Текст] / Богдан Миколайович Андрушків, Борис Олегович Язлюк, Наталія Богданівна Кирич, Лілія Миколаївна Мельник, Роман Петрович Шерстюк // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 17-26. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті запропоновано розширити діапазон використання бджолопродукціїї в медицині, у т.ч. і у виготовленні гігієнічно-профілактичної жувальної гумки (подушечок). Здійснено регіональну характеристику розвитку бджільництва та аналіз виробництва меду і бджолопродуктів на прикладі Тернопільської області. Розкрито її елементарні лікувальні можливості, шляхи і механізми використання для виробництва медикаментів та переробки з гігієнічно-профілактичною метою.

Запропоновано алгоритм організації заготівлі, переробки бджолопродукції. Виявлено чинники стимулювання розвитку переробки бджолопродукції, соціальні та економічні ефекти від реалізації бізнес-ідеї.

© Богдан Миколайович Андрушків, Борис Олегович Язлюк, Наталія Богданівна Кирич, Лілія Миколаївна Мельник, Роман Петрович Шерстюк, 2017

Ключові слова: *гігієнічно-профілактична жувальна гумка (подушечки); бджолопродукція; прополіс; віск; маточне молочко; бджолина отрута; забрус; бджолиний підмор; переробка; споживча кооперація.*

Bohdan Mykolaiovych ANDRUSHKIV

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj

Borys Olehovych YAZLIUK

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Ternopil National Economic university

Nataliia Bohdanivna KYRYCH

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj

Liliia Mykolaivna MELNYK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj

Roman Petrovych SHERSTIUK

PhD in Economics,
Doctoral student,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj

REALIZATION OF HERMINATIVE APPROACHES ON THE EXAMPLE OF BEE PRODUCTION USAGE IN THE HYGIENIC AND PROPHYLACTIC CHEWING GUMS MANUFACTURING

Abstract

In the article it is offered to extend the range of use of bee products in medicine, including the hygienic and preventive chewing gums (pads) manufacturing. The paper discloses the regional characteristics of beekeeping development and analysis of production of honey and bee products on the example of the Ternopil region. Its basic therapeutic possibilities, ways and mechanisms of use for the production of medicines and processing with hygiene and prophylactic purposes are defined.

The algorithm of organization of harvesting and processing of bee products has been suggested in the article. There have been revealed the factors of stimulation of the development of bee products processing. Social and economic effects from the implementation of the business idea have been grounded in the research.

Keywords*: hygienic and prophylactic chewing gum (pads); bee products; propolis; wax; royal jelly; bee poison; roundwood; bee podmor; processing; consumer cooperation.*

JEL classification: D2

Нами у статті: «Виготовлення гігієнічно-профілактичної жувальної гумки (подушечок) на основі прополісу, воску та іншої бджолопродукції» /Соціально-економічні проблеми і держава № 2, 2016 р. [2] піднімалися питання використання при виготовленні жувальних гумок бджолопродукції. Після отримання першого місяця на загальноміському конкурсі на кращу бізнес-ідею у Тернополі, в електронній формі було внесено пропозиції з реалізації згаданої бізнес-ідеї виробникам, зокрема кондитерській корпорації «Рошен» — одному з найбільших виробників кондитерських виробів в Україні та Східній Європі, яка входить у тридцятку найбільших виробників кондитерських виробів світу. Однак у зв'язку зі складнощами отримання ліцензії на виробництво, якоїсь реакції у цьому напрямі не отримано.

Тим часом, як відомо, жувальна гумка містить гумову основу та смаковий компонент. У торговій мережі є багато її видів та сортів. Відрізняється вона одна від одної за смаковими компонентами, які вона містить, і, зокрема, наявністю натрію хлориду, олігомерів і вінілацетату. У практиці її виробництва використання органічних складових і, наприклад, бджолопродукції до тепер не було. До основних видів продукції бджільництва, крім меду, належать віск, прополіс, маточне молочко, бджолина отрута, забрус, бджолиний підмор тощо (детальнішу характеристику бджолопродукції надано у статті).

Загалом бджолопродукція з медичного погляду є ефективним бактерицидним засобом. Знову ж таки, наприклад, прополіс має здатність підсилювати ефект антибіотиків, виявляти синергізм. Прополіс згубно діє на ряд простіших (трихомонади), деякі гриби (Candida, збудники тріхофітії, епідермофітії), деякі віруси (герпесу, грипу А, коронавіруси).

Імуномодулююча дія прополісу виявляється в нормалізуючому впливі на показники специфічної і неспецифічної резистентності організму.

Необхідно зауважити, що застосування прополісу в медицині є дуже широким. Препарати прополісу вживають всередину, зовнішньо і у вигляді інгаляцій, у деяких випадках – у свічках. При прийомі всередину прополіс проявляє загальну дію на організм, а також місцеву дію на шлунково-кишковий тракт. Прополіс у вигляді мазі і розчину при зовнішньому застосуванні має місцеву дію.

Аналогічними профілактично-лікувальними якостями володіють інші бджолопродукти, які мають проходити промислову переробку. Однак їх при виробництві жувальних гумок практично не використовують. Кондитерські виробництва жувальних гумок продовжують пропонувати споживачам, за висновками стоматологів, сумнівний товар.

Ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність вирішення проблем переробки бджолопродукції (в Україні є значні сировинні ресурси), і зокрема використання її при виготовленні гігієнічно-профілактичних жувальних гумок (подушечок).

Характеристика регіональних можливостей виробництва та заготівлі бджолопродукції. Бджільництвом в Україні тією чи іншою мірою займаються всі регіони України. Наприклад, Тернопільщина належить до регіонів з розвиненою системою бджільництва, кінцеві результати якого використовуються не завжди ефективно.

Довідково: З історичних позицій перші відомості про бджільництво Тернопільщини, як повідомляють І. Дем'янова і Б. Рудка у Тернопільському енциклопедичному словнику, належать до часів Галицько-Волинського князівства, про що оповідає легенда «Як бджоли врятували Теребовлю». Згодом бджільництво розвинулось у багатьох маєтках, передмістях і селах, від поч. XIX ст. до 1920-39 рр. особливо бджільництво Тернопільщини було найрозвинутішим у Польщі.

1925 р, - за даними загальнопольського конгресу з бджільництва, 1-е місце за кількістю вуликів на 1 км² серед 16-ти воєводств займало Тернопільське.

1932 р, - засновано Подільську пасічничу спілку, *яка об'єднала бджолярів Тернополя, Збаражчини, Скалатщини, Теребовлянщини, Бережанщини, Підгаєччини та Золочівського повітів.*

1939 р. - вона нараховували понад 2200 членів, усіх пасічників було 4000. Кооператив забезпечував майже половину збуту меду з пасік Тернопільщини: на рік 20-25 вагонів (вагон - 10 т). Найбільшу пасіку в Європі (понад 3000 пнів) тоді мали Є. та О. Білинські на Збаражчині.

На поч. 20 ст. Кременецький повіт займав провідне місце за бджолярством у Росії. Великі пасіки тут мали брати О. і П. Яськевичі, П. Миндзар (Вишнівець), М. Семенюх (с. Бережці). 700 бджолосімей утримувала Почаївська Свято-Успенська лавра.

Розвиткові бджільництва сприяли відомі діячі-вмілі пасічники: композитор О. П. Бажанський, який видав кілька книжок з бджільництва; літературознавець О.Й. Застирець автор книги «Наука пасічництва» (Л., 1935). Підвалини бджільництва в нашому краї заклали М. Боярський, Ю. -Р. Любінецький, О. М. Михалевич, О. І. Наумович, М. Паньків, В. Пилипчик. З початком колективізації більшість великих пасік забрали до колгоспів Тернопільщини і за її межі. На базі пасіки Білинських організували в Збаражі обласну контору бджільництва. В колгоспах і радгоспах області у 1979 було 29 тис., 1990 - 38 тис., 1994 - 23 тис. бджолосімей. Населення мало від 110 до 150 тис. бджолосімей. Тернопільське обласне товариство пасічників-любителів займалося переважно розподілом цукру для підгодівлі бджіл. «Тернопіль-бджолопром» постійно організовував семінари, наради, курси пасічників. 1997 р. в с. Петриків поблизу Тернополя відкрито єдину в Україні каплицю Св. Зосима і Саватія – покровителів бджільництва, 2001 р. у с. Чернелів-Руський Тернопільського району – пам'ятник і меморіальну дошку О.М. Михалевичу. Створено Асоціацію пасічників, яку очолює Б. Рудка – керівник. Західноукраїнського регіонального центру, віце-президент Спілки пасічників України (2002); у Тернопільському, Лановецькому, Кременецькому, Чортківському, Бережанському районах нині діють її осередки.

Загалом згідно з даними Всесвітньої продовольчої організації (FAO) Україна посідає перше місце в Європі та четверте у світі за обсягами виробництва меду.

Трійку світових лідерів з виробництва цього продукту очолює Китай. Піднебесна збирає більше 350 тис. т меду на рік. Друге і третє місця посідають Аргентина і Туреччина з виробництвом 140 тис. т. і 128 тис. т. відповідно.

Україна ж виробила 118 тис. т. меду і піднялась у переліку найбільших виробників з п'ятої на четверту сходинку, посунувши Сполучені Штати Америки. Всього ж у світі виробляється близько 1,4 млн т. меду, з них експортується біля 400 тис. т [5].

Український ринок меду є одним з найбільш перспективних і здатних до розвитку на сьогодні з усіх агропромислових галузей країни. Чи зможе український мед завоювати перше місце на світовому ринку, залежить від багатьох чинників. Вітчизняні підприємці, які займаються бджільництвом, отримують майже 100 %-ий прибуток. Але це стосується середніх пасік, у яких налічується більше 60 бджолиних сімей. У такому випадку бізнес може окупитися всього за кілька років. Сьогодні українські бджолярі докладають величезних зусиль для того, щоб не тільки займати лідерські позиції на світовому ринку меду з виробництва цього виду продукції, але й зробити Україну одним з найбільших медових експортерів.

За часів СРСР на території України близько 5 млн бджолиних сімей виробляли близько 60 тис. тонн валового меду на рік. Тобто одна бджолина сім'я виробляла близько 12 кг меду на рік при потенціалі до 100 кг.

Після здобуття Україною незалежності чисельність бджолиних сімей скорочувалася. Так у результаті масової загибелі бджіл взимку-навесні 2002-2003 років бджолосімей залишилося трохи більше 2 млн. Нині, згідно з даними експертів, їх близько 3,75 млн. Проте офіційна статистика надає дещо іншу інформацію.

В Україні налічується понад 2 000 виробників меду. 95 % українського медового врожаю забезпечують приватні господарства. Кількасот тисяч пасік більше нагадують хобі чи промисел, ніж сучасну індустрію. Виробничі сили бджільництві Україна сьогодні представляють такі структури:

– колективні агропідприємства – 10 %;
– приватні господарства – 33 %;
– приватні пасіки, ферми – 44 %;
– лісгоспи – 5 %;
– інші – 8 %.

Поступове підвищення цін на світовому ринку деякою мірою може посприяти поліпшенню вітчизняної цінової кон'юнктури. Тим більше, що з кожним роком зростає собівартість медової продукції: тільки в останні роки вона зросла в 1,2 раза відносно попереднього періоду (дані Державної служби статистики України). Сьогодні ціни на мед залишаються поки на рівні минулого року (50-60 грн за 1,4 кг у роздріб).

При всіх обставинах, як було зазначено раніше, супутні безпосередньому продукту - меду (який за походженням розрізняють квітковий, падевий і змішаний тощо) використовуються неефективно.

Характеристика основних видів продукції бджільництва

Віск – бджолиний віск знаходить застосування в медицині. Він входить до складу деяких пластирів, мазей, кремів. Віск добре всмоктується шкірою і надає їй гладкого і ніжного вигляду, тому він широко застосовується в косметичній медицині.

Прополіс – з прополісу виготовляють спиртові настої, спиртові емульсії, прополісне молоко, прополісне вершкове масло, ефірний екстракт тощо. Прополіс має сильну антимікробну і стимулюючу дію. Використовують його також для інгаляції. З лікувальною метою препарати прополісу застосовують тільки під наглядом лікаря.

Маточне молочко – маточне молочко надзвичайно корисне, оскільки містить білки й амінокислоти, проте менш доступне.

Бджолина отрута – незважаючи на давнє використання бджолиної отрути в лікувальних цілях, вона майже не знаходить застосування в науковій медицині. Значною мірою це пояснюється болючістю ужалень і важкістю дозування при вжаленнях.

Бджолиний підмор – тіла померлих медоносних бджіл, використовуються в медицині для лікування різних хвороб. З бджолиного підмору виготовляють різноманітні мазі, спиртові екстракти тощо.

Забрус – воскові кришечки, мед та верхні частинки кожної чарунки.

Одним з важливих продуктів бджолиного гнізда є прополіс. Про його цінні якості знали ще в Давньому Єгипті (при муміфікуванні), а пізніше у Давній Греції і Римі використовували для зцілення від багатьох захворювань. Про прополіс як важливий природний лікувальний засіб можна прочитати в багатьох стародавніх лікарських порадниках.

Термін «прополіс» є загальновживаним, хоча в деяких мовах існують синоніми (наприклад, бджолиний клей, уза, смолка та ін.) [7].

Прополіс є ефективним бактерицидним засобом і оберігає бджолину сім'ю від вірусів, грибків та бактерій, сприяє збереженню постійного здорового мікроклімату у вулику, стримує руйнування стінок житла. Встановлено, що на тілі бджіл, які постійно контактують з прополісом, не живуть патогенні мікроорганізми. Тому бджіл відносять до найчистіших комах.

Унікальна властивість прополісу – здатність підсилювати ефект антибіотиків, виявляти синергізм. Прополіс згубно діє на ряд простіших (трихомонади), деякі гриби (Candida, збудники тріхофітії, епідермофітії), деякі віруси (герпесу, грипу А, коронавіруси).

Імуномодулююча дія прополісу виявляється в нормалізуючому впливі на показники специфічної і неспецифічної резистентності організму.

У народній медицині бджолиний віск використовується при лікуванні стоматиту, пародонтозу, нежитю, системного червоного вовчаку, ангіни та інших захворювань.

Алгоритм організації переробки бджолопродукції. Нами визначено алгоритм організації переробки бджолопродукції у контексті активізації підприємницької діяльності бізнес-структури на прикладі м. Тернополя.

Організаційно-технологічна схема передбачає збір та зберігання бджолопродукції, підготовку до переробки. Цю функцію пропонується виконувати системою споживчої кооперації. В алгоритмічній системі аудиторсько-консультативну функцію доцільно покласти на асоціативне об'єднання, у яке повинні увійти: ВАТ «Терномед», управління охорони здоров'я Тернопільської облдержадміністрації, Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського, ВАТ «Тернофарм», обласне товариство любителів-пасічників. Загалом алгоритм організації переробки бджолопродукції в умовах м. Тернополя зображено на рис. 1.

Тим часом, реалізації алгоритму суперечить низка чинників, що обумовлює необхідність вироблення стимулюючих засобів з розвитку бджільництва та створення матеріально-технічної бази для переробки бджолопродукції у контексті використання при виробництві гігієнічно-профілактичних жувальних гумок.

Чинники стимулювання розвитку переробки бджолопродукції.

Встановлено, що одним із вагомих чинників стимулювання розвитку галузі бджільництва є:

- нарощування темпів загальної кількості бджолиних сімей, що забезпечить ефективне запилення ентомофільних сільськогосподарських культур;
- загальне економічне зростання виробництва у сільському господарстві, розширення посіву площ ентомофільних культур;
- розширення єдиної системи племінної служби у бджільництві, спроможної забезпечити потребу пасік у високоякісному чистопородному племінному матеріалі;
- забезпечення ветеринарними препаратами для боротьби з хворобами і шкідниками бджіл;
- створення умов щодо вирішення проблеми закупівлі та реалізації продукції бджільництва;
- забезпечення прискореного розвитку галузі бджільництва за рахунок великотоварних господарств району та малих бджолиних ферм;
- забезпечення розвитку бджільництва за рахунок створення пасік у сільськогосподарських підприємствах, у кожному сільгосппідприємстві завести пасіки, на яких утримувати не менше як 20 бджолосімей;

– розширення мережі племінних пасік у приватних господарствах громадян, щоб забезпечити племінним матеріалом товарні господарства;
– налагодження взаємозв'язку зі спорідненими й обслуговуючими галузями на підставі взаємовигідних економічних відносин та паритету цін;
– забезпечення збільшення робочих місць за рахунок створення фермерських господарств з розведення бджіл;
– організація зацікавленості у заготівлях бджолопродукції;
– замовлення технологій з їх переробки з перспективою використання при виробництві гігієнічно-профілактичних жувальних гумок (подушечок).

Основні заходи та механізми реалізації бізнес-ідеї.

Враховуючи досвід багатьох країн світу, де прибуток бджільництва від запилення сільськогосподарських культур складає 90 % від усіх прибутків, необхідно розробити і впровадити механізм фінансування як для розвитку галузі бджільництва, так і переробки бджолопродуктів, а саме:
– з метою покращення кормової бази бджільництва та враховуючи користь, яку приносять бджоли при запиленні сільськогосподарських культур, в сівозміни залучати посіви медоносних культур з розрахунку не менше 20 гектарів на 100 бджолиних сімей;
– надавати фінансову підтримку приватним господарствам громадян для закупівлі кормів та обладнання на пасіку, заготівлі, збереження та продажу заготівельникам ;
– за фінансового сприяння держави забезпечити закупку меду та бджолопродуктів у пасічників бджолооб'єднаннями і спілками пасічників;
– ширше залучати в споживчий кошик населення (особливо в дитячих дошкільних закладах) мед та інші продукти бджільництва;
– вести широку рекламну діяльність про користь використання меду та бджолопродуктів з харчовими та лікарськими цілями, у т.ч. використання при виробництві гігієнічно-профілактичних жувальних гумок;
– запровадити в практику проведення в районах та місті спілкою пасічників та навчальними закладами медові ярмарки або свята меду, на яких громадяни міста мали б можливість закуповувати бажану продукцію, що значною мірою вирішить проблему реалізації продукції бджільництва;
– службі ветеринарної медицини зменшити фінансовий прес щодо ветеринарних послуг, аналізів тощо;
– з метою одержання високоякісної та екологічно чистої продукції бджільництва передбачити використання в технологічних процесах при проведенні лікувально-профілактичних заходів препаратів, виготовлених на основі фітосировини, та зведення до мінімуму використання антибіотиків;
– розвиток такої галузі, як апітерапія, що сприятиме підвищенню рентабельності бджільництва, оскільки буде замовлення пасічникам на додаткову продукцію - маточне молочко, прополіс, пилок, пергу, забрус.

Бізнес-ідея пройшла колективне обговорення і схвалена на кафедрі менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, на президії Академії соціального управління, об'єднання «Терномед», у Фонді неординарних ідей.

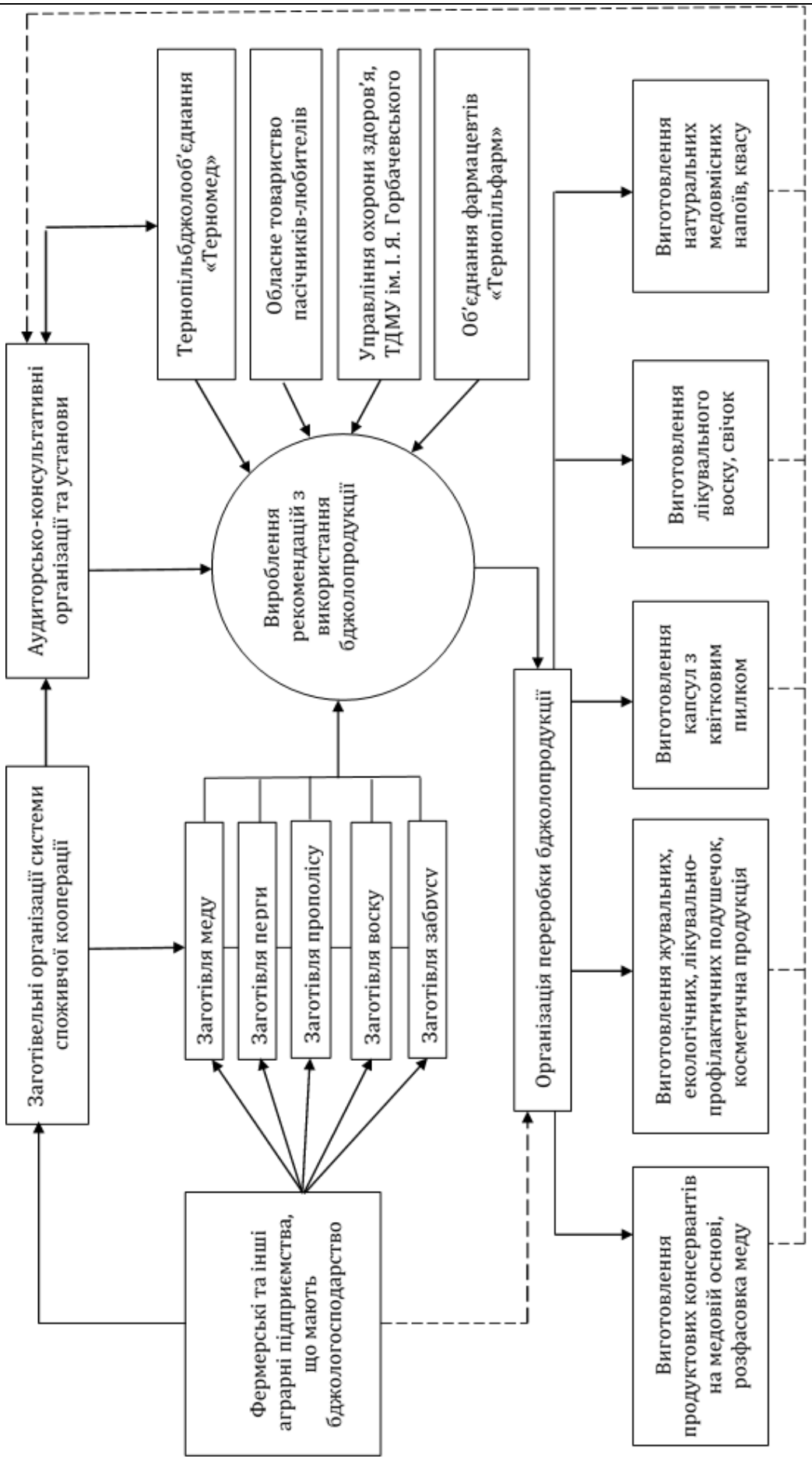

Рис 1. Алгоритм організації переробки бджолопродукції в контексті активізації підприємницької діяльності бізнес-структури м. Тернополя, в т.ч. і використання при виробництві гігієнічно-профілактичних жувальних гумок. (подушечок)

Економічна, екологічна та соціальна ефективність переробки бджолопродукції:

1. Витіснення з ринку харчопродуктів, продуктів з консервантами хімічного походженням, ін.;

2. Повніше та ефективніше використання бджолопродукції при виготовленні продуктових консервантів на медовій основі, розфасовка меду, виготовлення жувальних екологічних лікувально-профілактичних подушечок, косметична продукція, виготовлення капсул з квітковим пилком, виготовлення лікувального воску, свічок, виготовлення натуральних медовмісних напоїв, квасу та вина ін.

3. Підвищення ефективності використання основних засобів та трудових ресурсів.

Згідно з дослідженнями Яценка М. О. [6] економічна ефективність для сільськогосподарських підприємств із збільшенням продуктивності бджільництва на 1 кг від однієї бджолосім'ї прибуток від реалізації 1 кг меду і супутньої продукції збільшується на 0,68 грн, при зменшенні виробничих витрат на одну бджолосім'ю на одну гривню прибуток підвищується на 0,039 грн., при збільшенні реалізаційної ціни 1 кг меду і супутньої продукції на 1 грн прибуток від реалізації 1 кг меду зростає на 0,1376 грн.

Вибірка сільськогосподарських підприємств для проведення множинного регресійного аналізу по Україні містить 1024 господарства (для підприємств, які займаються виробничо-збутовою діяльністю, станом на звітний період.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. – 2-ге вид., дооп. і перероб / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Андрушків, Б. М. Виготовлення гігієнічно-профілактичної жувальної гумки (подушечок) на основі прополісу, воску та іншої бджолопродукціїї / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Р. П. Шерстюк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2016. – № 2.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 р.: статистичний бюлетень. – К., 2008. – 75 с.
4. Сільське господарство України. Статистичний збірник / [за ред. Ю. М. Остапчука]. – К. : Держкомстат України, 2008. – 391 с.
5. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 2008 рік» / [за заг. кер. Ю. М. Остапчука]. – К. : Держкомстат України, 2008. – 359 с.
6. Яценко, О. М. Економічна ефективність діяльності підприємств галузі бджільництва / О. М. Яценко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Збірник наукових праць. – 2010. – С. 41-46.
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Прополіс.

References

1. Andriychuk, V. H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv*. Kyiv: KNEU.
2. Andrushkiv, B. M., Kyrych, N. B., Sherstyuk, R. P. (2016). Vyhotovlennya hihiyenichno-profilaktychnoyi zhuval'noyi humky (podushechok) na osnovi propolisu, vosku ta inshoyi bdzholoproduktsiyiyi. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, 2.
3. *Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsiyi sil's'koho hospodarstva v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh za 2007 r.: statystychnyy byuleten'.* (2008). Kyiv.
4. Ostapchuk, Yu. M. (2008). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrayiny.

5. Ostapchuk, Yu. M. (2008). *Statystychnyy shchorichnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2008 rik»*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrayiny.
6. Yatsenko, O. M. (2010). Ekonomichna efektyvnist' diyal'nosti pidpryyemstv haluzi bdzhil'nytstva. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*, 41-46.
7. (n.d.). Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Propolis.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2017 р.

УДК 331.1

Аліна Юріївна ЖУКОВСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет

Олександр Володимирович БРЕЧКО

доцент,
доцент кафедри аудиту, обліку і аналізу,
Тернопільський національний економічний університет

ДІЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ МЕТОДИКИ ПЛАНУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Жуковська, А. Ю. Діючі технології та перспективні методики планування професійної кар'єри публічних службовців [Текст] / Аліна Юріївна Жуковська, Олександр Володимирович Бречко // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 27-36. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Сьогодні діяльність кадрових підрозділів органів публічної влади зводиться лише до ведення особових справ і заповнення трудових книжок працівників, здійснення кадрового діловодства, контролю за процесами проходження державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, збирання та обробки кадрової інформації і складання на її основі статистичних звітів з кадрових питань. На жаль, підрозділи з питань кадрової роботи органів публічної влади не звертають належну увагу на питання професійного розвитку, кар'єрного просування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, ротації кадрів та роботи з кадровим резервом.*

Мета. *Метою статті є визначення діючих технологій професійного розвитку службовців органів публічної влади, виявлення їх недоліків, окреслення перспективних методик планування професійної кар'єри публічних службовців та окреслення переваг їх використання в органах публічної влади.*

Метод (методологія). *В процесі проведення дослідження використовувались методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння.*

Результати*. В результаті проведення дослідження виявлено основні недоліки діючих технологій планування професійної кар'єри публічних службовців, проаналалізовано особливості використання в роботі кадрових служб різних організацій інноваційних методик здійснення такого виду планування та окреслено перспективи їх використання в органах публічної влади.*

У статті проаналізовано технології планування загального професійного розвитку кадрів та індивідуальної професійної кар'єри державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: щорічне оцінювання, навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації), робота з кадровим резервом, організація та проведення конкурсів на заміщення вакантних посад, організація стажування, мотивація

© Аліна Юріївна Жуковська, Олександр Володимирович Бречко, 2017

працівників тощо. Узагальнено основні недоліки технологій планування професійного розвитку державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Виявлено низький рівень використання сучасних технологій планування загального професійного розвитку кадрів органів публічної влади та технологій індивідуальної роботи з працівниками, таких, як: анкетування, тестування, інтерв'ювання.
Окреслено необхідність та важливість використання при плануванні професійної кар'єри державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування інноваційних технологій, зокрема: технологій ефективної самопрезентації (розробки портфоліо кар'єрного просування), технологій визначення оптимального кар'єрного шляху (складання кар'єрограм та побудови карт кар'єри) та технологій оптимізації поставлених цілей і процесу розробки планів кар'єри (сценарію аналізу кар'єри і розробки особистісного плану розвитку, технологій розробки плану кар'єри Г. Г. Зайцева, Н. Карр-Руфіно, А. Я. Кибанова, В. Сандерса, С. Д. Резніка та ін.).

Ключові слова: *органи публічної влади; кадрова робота; планування кар'єри; професійний розвиток.*

Alina Yuriivna ZHUKOVSKA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and Public Administration,
Ternopil National Economic University

Oleksandr Volodymyrovych BRECHKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Audit, Accounting and Analysis,
Ternopil National Economic University

KEY TECHNOLOGIES AND PERSPECTIVE METHODS FOR PLANNING THE PROFESSIONAL CAREER OF PUBLIC WORKERS

Abstract
At this moment, the activity of the personnel departments of public authorities consists only of filling in the employment history, keeping personnel records, monitoring the processes of passing civil service and service in local self-government bodies, collecting and processing of personnel information and drawing up on its basis statistical reports from personnel questions. Unfortunately, the subdivisions on personnel work of public authorities do not pay enough attention to the issues of professional development, career advancement of civil servants and officials of local self-government, rotation of personnel and work with personnel reserve.
The purpose of the article is to determine the existing technologies of professional development of officials of public authorities, to identify their shortcomings, to outline promising methods of planning professional career of public servants and to determine the advantages of their use in public authorities.
The article has analysed the existing technologies of planning of general professional development of personnel and individual professional career of civil servants and officials of local self-government: annual evaluation, training (preparation, retraining, advanced training), work with personnel reserve, organizing and conducting tenders for filling vacant positions, organization of internships, motivation of employees, etc. The main disadvantages of existing

technologies for planning professional development of civil servants and local self-government officials have been generalized. The low level of use of modern technologies for planning general professional development of personnel of public authorities and technologies of individual work with employees, such as: questionnaires, testing, interviewing, have been revealed.
The necessity and importance of using in the planning of professional careers of civil servants and officials of local self-government of innovative technologies have been outlined. They are technologies of effective self-presentation (development of a career development portfolio), technologies for determining the optimal career path (drawing up of career maps and mapping careers) and optimization technologies for goals and career development plans (career scenario and development of personal development plan, technology development Career Plan A. Ya. Kibanova, V. Sanders, SD Reznik, G. G. Zaitsev, N. Karr-Rufino, etc.).

Keywords: *public authorities; personnel work; career planning; professional development.*

JEL classification: D73

Вступ

У стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 рр. визнано повільні темпи впровадження сучасних технологій професійного розвитку персоналу не лише на підприємствах, в установах і організаціях, але і в органах публічної влади. Сьогодні діяльність кадрових підрозділів органів публічної влади зводиться лише до ведення особових справ і заповнення трудових книжок працівників, ведення кадрового діловодства, контролю за процесами проходження державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, збирання та обробки кадрової інформації і складання на її основі статистичних звітів з кадрових питань. На жаль, підрозділи з питань кадрової роботи органів публічної влади не звертають належну увагу на питання професійного розвитку, кар'єрного просування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, ротації кадрів та роботи з кадровим резервом.

Кадрові підрозділи органів публічної влади пасивні щодо використання не лише технологій управління загальним професійним розвитком кадрів, але і технологій індивідуальної роботи з працівниками, такими, як: анкетування, тестування, інтерв'ювання тощо. Тому особливої актуальності сьогодні набуває необхідність детального вивчення сучасних технологій планування професійного розвитку персоналу з метою подальшого їх упровадження в роботу органів публічної влади для забезпечення формування професійно підготовленого апарату працівників, здатних до постійного професійного розвитку та удосконалення, підвищення своєї фахової дієздатності.

Проблемами службової кар'єри державних службовців займаються такі відомі українські вчені у сфері державного управління, як С. Д. Дубенко [1], Т. Л. Желюк [2], Ю. В. Ковбасюк [3], В. Я. Малиновський [4], О. Ю. Оболенський [5], С. М. Серьогін [6] та ін. Різні аспекти планування професійної кар'єри державних службовців досліджуються в працях: Л. Р. Біла-Тіунова [7], Н. О. Варакіної [8], Л. О. Воронько [9], Я. Ф. Жовнірчика [10] (теоретичні засади та проблемні питання кар'єрного зростання в системі державної служби), В. М. Щегорцової [11] (наукові підходи до класифікації видів кар'єри державних службовців), Н. Гончарук, Н. Артеменко [12], Т. А. Кусмінська [13], У. Мустафаєва [14], І. Г. Сурай [15] (особливості планування професійної кар'єри державних службовців на сучасному етапі реформування державної служби). Сучасні технології розробки та реалізації професійної кар'єри представлені в роботах

А. М. Колота [16], В. Г. Воронкової [17], О. В. Крушельницької, Д. П. Мельничука [18], О. С. Мороз [19], Ф. Хміля та інших.

Однак, незважаючи на наявність великої кількості досліджень у сфері публічної служби та професійної кар'єри публічних службовців, у них лише наголошується на важливості планування професійної кар'єри, виокремлені принципи, функції, види, етапи та технології процесу планування, але практично проігноровані конкретні методи, за допомогою яких можна побудувати як індивідуальний план кар'єри публічного службовця, так і загальний план професійного розвитку кадрів органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

Мета статті

Метою статті є визначення технологій професійного розвитку службовців органів публічної влади, виявлення їх недоліків, окреслення перспективних методик планування професійної кар'єри публічних службовців та окреслення переваг їх використання в органах публічної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження

Переважна більшість вітчизняних науковців визнає важливість планування кар'єри публічних службовців. Так Н. Гончарук, Н. Артеменко, Л. Біла-Тіунова зазначають, що в умовах реформування публічної служби планування та розвиток кар'єри публічних службовців є необхідною складовою частиною ефективної діяльності інституту публічної служби, ключовим моментом процесу перебування публічного службовця на посаді [12, с. 200; 7, с. 105-106]. В. М. Щегорцова стверджує, що планування розвитку кар'єри службовців органів публічної влади дає можливість якісно організовувати розстановку кадрів в органах публічної влади, забезпечувати розвиток професіоналізму та компетентності персоналу публічної служби, підвищувати рівень здорової конкурентної робочої атмосфери серед публічних службовців [11, с. 1]. Водночас В. Т. Лозовецька наголошує на тому, що поняття кар'єри не можна пов'язували лише з роботою, оскільки життя людини поза роботою і роль, яку вона відіграє в цьому житті, має істотний вплив на кар'єру як її основна частина [20, с. 22]. У цьому контексті слушною є думка Н. Артеменко, яка наголошує, що процес планування професійної кар'єри публічних службовців містить: 1) планування індивідуальної кар'єри працівників (отримання професійних консультацій, створення робочих груп планування кар'єрного розвитку, надання допомоги співробітникам у плануванні їхнього саморозвитку, виявлення кар'єрного ресурсу); 2) загальне планування кар'єри (аналіз рівня розвитку кадрів установи, зокрема за допомогою центрів оцінки потенціалу та розвитку, спільне планування кар'єри); 3) організаційні процеси (призначення на посади, планування наступності та безперервності кар'єри, рекламування шляхів можливого розвитку, планування потреби в працівниках, використання спеціальних схем швидкого підвищення по службі для перспективних співробітників) [21, с. 78].

Процес планування професійного кар'єрного розвитку публічних службовців на сьогодні не сформований. Основною причиною цього є відсутність в арсеналі кадрових служб органів публічної влади конкретних технологій планування загального та індивідуального професійного розвитку державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, до технологій, які опосередковано стосуються процедури планування їх професійної кар'єри слід віднести: щорічне оцінювання, атестацію, навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації), роботу з кадровим резервом, проведення конкурсів, стажування, мотивацію працівників тощо. До таких

технологій належать також: постійне вивчення змісту, характеру та умов праці державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування з метою оперативного вирішення проблем організаційного розвитку: своєчасної зміни організаційної структури, штату, корекції професійно-кваліфікаційних вимог, внесення змін у реєстр посад державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також програми професійного навчання [12, с. 77]. Кожна із перерахованих технологій планування професійної кар'єри державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування має низку недоліків, які не дозволяють повною мірою використовувати їх результати в роботі органів публічної влади. Наприклад, процедури атестації та щорічної оцінки діяльності публічних службовців мають наступні недоліки: нерозробленість загальної методики і конкретних тестів для визначення здібностей та можливостей публічних службовців; відсутність незалежного оцінювання особистих та професійних якостей публічних службовців; неможливість визначення реальних потреб публічних службовців у підвищенні кваліфікації та вдосконаленні діяльності відомств, невраховування потенціалу кар'єрного зростання тощо.

Для запровадження активного планування професійного кар'єрного розвитку в органах публічної влади необхідно визначити методологічні засади цієї діяльності. До перспективних методів планування розвитку професійної кар'єри, які можуть використовуватись у роботі органів державної влади і органів місцевого самоврядування, належать: 1) методи ефективної самопрезентації (портфоліо кар'єрного просування); 2) методи визначення оптимального кар'єрного шляху (побудова кар'єрограм і карт кар'єри); 3) методи оптимізації постановки кар'єрних цілей і процесу розробки планів кар'єри (сценарій аналізу кар'єри і розробки особистісного плану розвитку, технології розробки плану кар'єри Г. Г. Зайцева, Н. Карр-Руфіно, А. Я. Кибанова, С. Д. Резніка, В. Сандерсата ін.).

Для планування кар'єри на її початкових етапах, починаючи від навчання в освітньому закладі, практикується розробка портфоліо кар'єрного просування (ПКП), яке є альтернативою традиційному резюме, інформація в якому є обмеженою і формалізованою. Портфоліо кар'єрного просування надає більш повну інформацію про кандидата, ніж стандартне резюме, що дозволяє потенційному роботодавцю легко ознайомитись з рівнем його підготовки та створює умови для більш обґрунтованого кадрового рішення. Портфоліо кар'єрного просування має вигляд пакету документів у паперовому або електронному вигляді, який відображає всі досягнення (академічні, професійні та ін.). У портфоліо кар'єрного просування відображаються не тільки вже досягнуті успіхи, але і потенційні можливості професійного розвитку кандидата. До того ж змістове наповнення портфоліо постійно оновлюється, оскільки в ньому мають бути відображені всі досягнення потенційного працівника.

Одним із найпопулярніших методів, який використовується переважно для стратегічного планування посадової кар'єри, є розробка кар'єрограми. Під кар'єрограмою прийнято розуміти документ, у якому в графічній формі представлений оптимальний кар'єрний шлях до посад вищої ланки управління, а також до інших ключових посад в організації. Як часовий проміжок для розробки кар'єрограми обирається період 10 років і більше.

Метод побудови кар'єрних карт М. Армстронга близький до методу кар'єрограми, але в ньому більше значення надається не посадовому просуванню, а розвитку професійних компетенцій. М. Армстронг визначає рівні кар'єрного зростання через призму інформації, якою працівник повинен володіти, щоб виконувати роботу на більш високому рівні. Ці рівні він називає «діапазонами компетентності», для кожного

з яких чітко визначені вимоги до досвіду і підготовки фахівців. Межі «діапазонів компетентності» позначаються «ключовими точками». На основі визначених «діапазонів компетентності» і «ключових точок» створюється карта кар'єри.

Метод побудови сценарію самоаналізу кар'єри і розробки особистого плану розвитку використовується працівниками здебільшого для прийняття обґрунтованого рішення щодо розвитку своєї кар'єри. Сценарій самоаналізу містить наступні кроки: ревізія працівником своїх умінь і навичок: виявлення тих, які активно використовуються в процесі здійснення професійної діяльності, тих, які незатребувані в роботі, а також тих, які потенційно необхідні для кращого виконання покладених на них функцій та обов'язків; виявлення працівником своїх життєвих цілей та визначення ролі професії та кар'єри в його житті; розробка декількох альтернативних варіантів майбутньої кар'єри; формування переліку перспективних умінь та навичок, яким працівнику корисно навчитись для подальшого професійного розвитку; окреслення мети навчання та вибір найоптимальнішого способу навчання, який дозволить поєднувати його із роботою; окреслення перед працівником його потенційних можливостей і ресурсів, необхідних для здійснення навчання; складання плану заходів індивідуального навчання, який дозволить поєднувати його із кар'єрою.

Методика розробки особистого життєвого плану кар'єри керівника А. Я. Кібанова ґрунтується на алгоритмі самоаналізу і визначення кар'єрних цілей та призначена для планування кар'єри керівників.

За методикою А. Я. Кібанова, особистий життєвий план кар'єри керівника повинен складатися з трьох основних розділів: 1) оцінка життєвої ситуації; 2) визначення кінцевих цілей кар'єри; 3) визначення приватних цілей і складання плану діяльності.

Алгоритм розробки плану кар'єри містить наступні кроки: оцінка життєвої ситуації, яка проводиться у формі анкетного опитування і містить інформацію щодо результатів самостійної оцінки керівником перспектив своєї професійної діяльності, економічного добробуту, фізичного здоров'я, психологічного стану, соціальної ролі та людських відносин, сімейного життя та ін.; визначення переліку кінцевих особистих цілей кар'єри, який містить конкретні завдання, залежно від ступеня їх важливості, і термінів їх виконання, а також набір ресурсів, необхідних для їх виконання; приватні цілі і плани діяльності, які будуть сприяти досягненню кінцевих особистих цілей кар'єри.

Методика планування кар'єри В. Сандерса ґрунтується на методі SWOT-аналізу і призначена для оптимізації постановки кар'єрних цілей. Вона організовує процес виявлення власних інтересів і потреб, а також мотивує до мобілізації потенційних можливостей і ресурсів для їх реалізації.

Методика планування кар'єри В. Сандерса передбачає виконання двох завдань, які полегшують подальший вибір кар'єри і складання індивідуального плану розвитку кар'єри. До них належать:

- побудова балансу переваг і недоліків, яка передбачає проведення співробітниками самоаналізу власних сильних і слабких сторін (які є можливості для кар'єрного просування і яких навичок і умінь на даний час не вистачає). Виконання цього завдання сприяє кращому розумінню себе, усвідомленню своїх переваг (сильних сторін), які допомагають мобілізувати внутрішні ресурси для подальшого кар'єрного просування, своїх недоліків (слабких сторін), що допомагають прояснити цілі розвитку;
- огляд симпатій та антипатій, метою якого є усвідомлення власних потреб, окреслення цілей, яких працівник хоче досягти в житті (без чого він не буде

почувати себе успішним) і те, чого він хоче уникнути в майбутньому. Це завдання допомагає чітко і конкретно уявити бажаний спосіб життя.

Методика планування кар'єри С. Д. Рєзніка більш деталізована та поглиблена у з методикою В. Сандерса. Крім того, вона не обмежується лише підготовкою до процесу планування кар'єри, а містить також інші етапи, завершальним з яких є постановка кар'єрних цілей.

Методика планування кар'єри С. Д. Рєзніка містить три етапи:

- побудова балансу особистих успіхів і невдач, який формується на основі визначення найважливіших успіхів і досягнень, виокремлення здібностей, які були використані в процесі їх здійснення, виявлення найсуттєвіших поразок і невдач, а також здібностей, яких не вистачило для ефективного здійснення професійної діяльності, окреслення методів, які працівник використовував для подолання цих невдач;
- групування здібностей, виокремлення двох-трьох найважливіших сильних і слабких сторін, наприклад: професійні знання та досвід, соціальні та комунікативні здібності, особисті здібності, здібності керівника, інтелектуальні здібності тощо;
- проведення аналізу «мета-засоби», у процесі якого засоби, необхідні для досягнення бажаних цілей (особисті, фінансові, часові) з реальною ситуацією. Наприклад, необхідно виділити п'ять найважливіших цілей, окреслити засоби, необхідні для їх реалізації. Наступним кроком є виявлення проміжних або додаткових цілей, яких ще потрібно досягти для того, щоб найближче підійти до головної цілі, вказати необхідну кваліфікацію і поставити конкретні реальні практичні цілі щодо набуття досвіду і навиків, яких на даний момент не вистачає.

Методика планування кар'єри Г. Г. Зайцева менш формалізована, ніж описані вище методики. На практиці вона має вигляд вправи, яка допомагає публічному службовцю усвідомити роль кар'єри у своєму життя і зрозуміти свої очікування від її реалізації. Вправа виконується самостійно шляхом поступового виконання низки кроків: намалювати горизонтальну лінію, яка відображає минуле, теперішнє і майбутнє кар'єри публічного службовця, хрестиком позначити етап, на якому він зараз знаходиться; зліва від хрестика, там, де знаходиться частина лінії, що відповідає за минуле, позначити події у житті, які дали справжнє відчуття задоволення та реалізованості; проаналізувати ці події і визначити специфічні чинники, які викликали ці почуття; справа від хрестика, на лінії, яка відповідає за майбутнє, позначити події, які пов'язані із кар'єрою і від яких публічний службовець очікує отримання відчуття задоволення та реалізованості; проранжувати події, позначені на лінії майбутньої кар'єри від важливих до менш важливих; повернутись до третього кроку і проранжувати окреслені там події від важливих до менш важливих, порівняти дві сфери подій – минуле і майбутнє; обговорити результати з друзями, колегами, наставниками і рідними.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищесказане, слід наголосити на тому, що використання зазначених методик планування розвитку професійної кар'єри в органах публічної влади дозволить суттєво покращити їх кадрову роботу. Використання методів планування загальної професійної кар'єри в органах публічної влади дозволить сформувати професійно підготовлений апарат публічних службовців, здатних до постійного професійного розвитку та удосконалення, відкритих до підвищення рівня свого професіоналізму. Використання методик планування індивідуальної професійної кар'єри публічних службовців сприятиме виявленню в них здібностей, розвиток яких

дозволить працівнику підвищити свій професійний рівень і, як наслідок, більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки і рухатись кар'єрною драбиною.

Таблиця 1. Особливості застосування методик планування розвитку професійної кар'єри в органах публічної влади

Назва технології	Особливості застосування
Портфоліо кар'єрного просування	Може використовуватись для планування кар'єри на її початкових етапах, починаючи від навчання в освітньому закладі
Кар'єрограма	Може використовуватись для здійснення стратегічного планування посадової кар'єри
Карта кар'єри	Може використовуватись державними службовцями для прийняття обґрунтованого рішення щодо розвитку своєї кар'єри
Особистий життєвий план кар'єри керівника	Призначена для планування кар'єри керівників
Технологія планування кар'єри В. Сандерса	Використовується при навчанні співробітників методам планування кар'єри
Технологія планування кар'єри С. Д. Рєзніка	Використовується для організації поглибленого самоаналізу

[*] *Власна розробка.*

Подальші наукові розвідки повинні лежати в площині пошуку, збагачення та максимального використання арсеналу індивідуальних здібностей публічних службовців, збереження та якісного зростання кадрів, забезпечення узгодження потреб органів публічної влади та особистісних інтересів публічних службовців.

Список літератури

1. Дубенко, С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні: навч.-метод. посібн. / С. Д. Дубенко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Р. Нижник. – К.: Ін Юре, 1999. – 224 с.
2. Желюк, Т. Л. Державна служба: навчальний посібник / Т. Л. Желюк. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 576 с.
3. Державна служба: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. – К.: Одеса: НАДУ, 2012. – Т. 1. – 372 с.
4. Малиновський, В. Я. Державна служба: теорія і практика: навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – К.: Атіка, 2003. – 160 с.
5. Оболенський, О. Ю. Державна служба: підручн. / О. Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2006. – 472 с.
6. Державна служба: навч. посібн. / кол. авт.; за заг. ред. проф. С. М. Серьогіна. – К.: ТОВ "СІК ГРУП Україна", 2012. – 526 с.
7. Біла-Тіунова, Л. Р. Службова кар'єра державного службовця: сучасна характеристика / Л. Р. Біла-Тіунова // Вісник Південно-регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 97-107.
8. Варакіна, Н. О. Планування як складова організаційно-правового механізму управління кар'єрою державних службовців / Н. О. Варакіна. // Державне

будівництво. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_36.
9. Воронько, Л. О. Успішна кар'єра державного службовця: сутність, умови та фактори побудови / Л. О. Воронько. // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_23.
10. Жовнірчик, Я. Ф. Сутність формування кар'єри державного службовця в організації його діяльності / Я. Ф. Жовнірчик // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2013. – Вип. 3. – С. 50-59.
11. Щегорцова, В. М. Наукові підходи до класифікації видів кар'єри державних службовців / В. М. Щегорцова // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 191-196.
12. Гончарук, Н. Планування кар'єрного розвитку державних службовців у контексті реформування державної служби / Н. Гончарук, Н. Артеменко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 4. – С. 199-209.
13. Кусмінська, Т. А. Планування кар'єри державного службовця на сучасному етапі / Т. А. Кусмінська // Економіка та держава. – 2013. – № 4. – С. 129-131.
14. Мустафаєва, У. Раціональне планування розвитку кар'єри державного службовця – важливий чинник якісної професійної діяльності / У. Мустафаєва // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 137-140.
15. Сурай, І. Г. Професіоналізм та професійно-посадовий розвиток персоналу державної служби як складові державної кадрової політики / І. Г. Сурай // Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фах. вид. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. –2007. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2.
16. Колот, А. М. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
17. Воронкова, В. Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади [Текст]: навч. посібник для внз / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О. М. Попов та ін.; ред. В. Г. Воронкова; ЗДІА. – К.: Професіонал, 2006. – 567 с.
18. Крушельницька, О. В. Управління персоналом: навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук – К., «Кондор». – 2005. – 308 с.
19. Мороз, О. С. Управління людськими ресурсами [Текст]: навч. посібник для ВНЗ / О. С. Мороз; ЗДІА. – Запоріжжя: ЗДІА, 2015. – 324 с.
20. Лозовецька, В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія / В. Т. Лозовецька. – Київ: ІПТО НАПН України, 2015. – 279 с.
21. Артеменко, Н. Планування кар'єрного розвитку державного службовця / Н. Артеменко // Вісник державної служби України. – 2008. – № 3. – С. 76-79.

Reference

1. Dubenko, S. D. (1999). *Civil service and civil servants in Ukraine*. Kyiv: In Yure.
2. Zheluk, T. L. (2005). *Civil service*. Kyiv: Professional.
3. Kovbasyuk, V. V., Obolensky, O. Yu., Seryogin, S. M. (2012). *Public service*. Kyiv: Odessa: NAPA.
4. Malinovsky, V. Ya. (2003). *Civil Service: Theory and Practice*. Kyiv: Atika.
5. Obolensky, O. Yu. (2006). *Civil service*. Kyiv: KNEU.
6. Seriogin, S. M. (2012). *Civil service*. Kyiv: SIC GRUP Ukraine.
7. Bila-Tyunova, L. R. (2014). Service career of a civil servant: a modern characteristic. *Bulletin of the South-regional center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,* 2, 97-107.

8. Varakina N. O. (2009). Planning as an integral part of the organizational and legal mechanism of career management of civil servants. *State construction*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_36.
9. Voron'ko L. O. (2013). Successful civil servant career: essence, conditions and construction factors. *State Administration: Theory and Practice*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_23.
10. Zhovnirchik, Ya. F. (2013). Essence of forming a civil servant career in the organization of his activity. *Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series: Office*, 3, 50-59.
11. Shchegortsova, V. M. (2015). Scientific approaches to the classification of civil servants' career. *Theory and practice of public administration*, 1 (48), 191-196.
12. Goncharuk, N. & Artemenko, N. (2012). Planning of career development of civil servants in the context of civil service reform. *Public administration and local self-government*, 4, 199-209.
13. Kusminskaya, T. A. (2013). Planning a career civil servant at the present stage. *Economy and the state,* 4, 129-131.
14. Mustafayeva, U. (2014). Rational planning of civil servant career development – an important factor of qualitative professional activity. *Actual problems of public administration*, 1, 137-140.
15. Surai, I. G. (2007). Professionalism and professional development of civil service personnel as components of the state personnel policy. *State management: theory and practice*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2.
16. Kolot, A. M. (2002). *Motivation of the staff*. Kyiv: KNEU.
17. Voronkova, V. G. & Belichenko, A. G., & Popov, O. M. (2006). *Management of human resources: philosophical principles.* Kyiv: Professional.
18. Krushelnytska, O. V. & Melnychuk, D. P. (2005). *Personnel Management*. Kyiv: Condor.
19. Moroz, O. S. (2015). *Human Resource Management*. Zaporozhye: ZDIA.
20. Lozovetskaya, V. T. (2015). *Professional career of a person in modern conditions*. Kyiv: IPTO NAPN of Ukraine.
21. Artemenko, N. (2008). Planning of career development of a civil servant. *Bulletin of the State Service of Ukraine*, 3, 76-79.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2017 р.

УДК 33.101

Оксана Василівна ЛОЗОВА

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра менеджменту,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
E-mail: oksana_lozova@ukr.net

Валентин Олександрович ДЕМЧЕНКО

аспірант,
кафедра менеджменту,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
E-mail: veryweiivell@gmail.com

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Лозова, О. В. Система управління персоналом як важлива складова ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах господарювання [Текст] / Оксана Василівна Лозова, Валентин Олександрович Демченко // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 37-45. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Персонал – це головний елемент будь-якого підприємства як відкритої соціально-економічної системи. Крім того, що підприємство – це система взаємопов'язаний елементів, персонал формується у власну систему управління персоналом, яка має органічно та цілком вписуватися в загальну систему підприємства, тому побудова ефективної системи персоналу є одним із головних завдань компанії на сьогодні.*

Мета *статті полягає у визначенні основних наукових підходів до сутності категорій «персонал», «управління персоналом» та «система управління персоналом», дослідження особливостей формування системи управління персоналом у сучасних умовах господарювання та обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення напрямів і форм управління персоналу в конкурентному ринковому середовищі.*

Метод. *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.*

Результати. *У статті обґрунтовано теоретико-методологічні основи визначення векторів впливу системи управління персоналом як важливої складової ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах господарювання. А також визначено необхідність розроблення ефективної системи управління персоналом, запропоновано практичний механізм побудови системи управління персоналом та визначено фактори, що впливають на її ефективність, що дозволить будь-якому підприємству підвищити його конкурентоспроможність у ринкових умовах господарювання.*

Ключові слова: *персонал; управління персоналом; система управління персоналом; система; відкрита соціально-економічна система.*

© Оксана Василівна Лозова, Валентин Олександрович Демченко, 2017

Oksana Vasylivna LOZOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management,
Poltava University Economics and Trade
Email: oksana_lozova@ukr.net

Valentyn Oleksandrovych DEMCHENKO

PhD Student,
Department of Management,
Poltava University Economics and Trade
Email: veryweiivell@gmail.com

PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE ENTERPRISE EFFECTIVE FUNCTIONING IN MARKET CONDITIONS

Abstract

Introduction. *Personnel are the main element of any enterprise, as an open social and economic system. In addition to the fact that the enterprise is a system of interconnected elements, the personnel can be formed in their separate system of personnel management. This system must be organically and fully integrated into the general system of the enterprise, therefore, the establishment of an effective system of personnel at the enterprise is one of the main tasks of the company.*

The purpose. *The paper aims to identify the main scientific approaches to the essence of the categories «personnel», «personnel management» and «personnel management system», to study the peculiarities of the formation of a personnel management system in modern conditions of management and to substantiate proposals for improving the directions and forms of personnel management in a competitive market environment. .*

Research *methodology. Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and synthesis, a dialectical approach.*

Results. *The theoretical and methodological basis for determining the vectors of the influence of the personnel management system as an important component of the effective functioning of the enterprise in the market conditions of management have been substantiated.*

The practical significance of the research results. The article proves the necessity of developing an effective system of personnel management. It also proposes a practical mechanism for building a personnel management system and identifies the factors that influence its effectiveness. All these factors will allow any enterprise to increase its competitiveness in market conditions of management.

Keywords: *personnel; personnel management; personnel management system; system; open socio-economic system.*

JEL classification: M12

Вступ

Зовнішнє ринкове середовище будь-якого підприємства вимагає від нього адаптації до постійних змін умов його функціонування та зумовлює потребу в розробці принципово нових підходів до управління персоналом як основного фактора

успішності та конкурентоздатності підприємства. Найвідоміші менеджери світу вже давно говорять про те, що дві компанії з абсолютно однаковим набором ресурсів будуть працювати з різним фінансовим результатом, оскільки найбільше на нього впливає саме людський фактор – персонал. Саме тому з метою побудови високоефективної системи необхідно її дослідити відповідно в нових умовах ринку.

Проблеми становлення та формування системи управління персоналом підприємства займають важливе місце у працях провідних українських вчених, серед яких варто назвати праці таких дослідників, як В. В. Адамчук, С. Г. Дзюба, П. В. Журавель, Д. М. Іванцевич, В. М. Колпаков, О. В. Крушельницька, М. Г. Рак, Л. М. Шимановська-Діанич та інших. Проте окремі питання щодо обґрунтування пропозицій удосконалення напрямів управління персоналом підприємства в сучасних умовах господарювання недостатньо вивчені й вимагають ґрунтовного опрацювання.

Перспективним напрямом досліджень є визначення векторів впливу системи управління персоналом як важливої складової ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах господарювання.

Мета статті

Метою статті є визначення основних наукових підходів до сутності категорій «персонал», «управління персоналом» та «система управління персоналом», дослідження особливостей формування системи управління персоналом у сучасних умовах господарювання та обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення напрямів і форм управління.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перш за все визначимо, що ж науковці розуміють під категорією «персонал». І. І. Бажан [1] вважає, що персоналом є «сукупність всіх людських ресурсів, які має організація». На думку А. Г. Гольдфарба [4], персонал – це «сукупність постійних працівників, які отримали необхідну підготовку та мають досвід практичної діяльності». О. В. Крушельницька та Д. П. Мельничук [9] визначають персонал як «основний, постійний штатний склад кваліфікованих працівників, який формується і змінюється під впливом як внутрішніх (характер продукції, технології та організації виробництва), так і зовнішніх (демографічні процеси, юридичні та моральні норми суспільства, характер ринку праці тощо) чинників». Л. В. Балабанова та О. В. Сардак [3] персоналом вважають «сукупність працівників підприємства (постійних і тимчасових, кваліфікованих і некваліфікованих), що працюють за наймом та мають трудові відносини з роботодавцем».

В. Галенко тлумачить систему управління персоналом як «комплекс взаємопов’язаних економічних, організаційних та соціально-психологічних методів, що забезпечують ефективність трудової діяльності та конкурентоспроможності підприємства», тобто оперує метою та методами досягнення цієї мети [3, с. 15].

М. Грачов убачає в системі управління персоналом «галузь діяльності, важливими елементами якої є визначення потреби в персоналі, залучення (найм та відбір), задіяння в роботі, вивільнення, розвиток, контролінг персоналу, а також структуризацію роботи, політику винагороди та соціальних послуг, політику участі в успіху, управління витратами на персонал та керівництво співробітників» [5, с. 17]. В. М. Данилюк, В. М. Петюк та С. О. Цинбалюк [6] вважають, що управління персоналом – це «частина функціональної сфери кадрового господарства як основного механізму організації».

Схожим є визначення В. Лук'янихіна, який стверджує, що в широкому розумінні «система управління персоналом передбачає формування цілей, функцій, організаційної структури управління персоналом, вертикальних і горизонтальних функціональних взаємозв'язків керівників і фахівців у процесі обґрунтування, вироблення, прийняття і реалізації управлінських рішень» [10, с. 33].

Л. Б. Пошелюжна [13] доводить, що система управління персоналом, яка склалась на провідних вітчизняних підприємствах, містить такі підсистеми: аналіз та планування персоналу, підбір та наймання персоналу, оцінювання персоналу, організація навчання та підвищення кваліфікації персоналу, атестація і ротація кадрів, мотивація персоналу, облік співробітників підприємства, організація трудових відносин на підприємстві, створення умов праці, соціальний розвиток та соціальне партнерство, правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом.

Щодо найбільш обґрунтованих досліджень структури системи управління персоналом, то варто згадати Д. О. Корсакова [7], який виокремлює наступні підсистеми системи управління персоналом підприємства:

С1 – підсистема аналізу та планування персоналу;
С2 – підсистема найму та обліку персоналу;
С3 – підсистема мотивації персоналу;
С4 – підсистема оцінки персоналу;
С5 – підсистема управління розвитком персоналу;
С6 – підсистема створення умов праці;
С7 – підсистема інформаційного забезпечення системи управління персоналом;
С8 – підсистема розвитку організаційної структури управління;
С9 – підсистема правового забезпечення.

Виконання цілей системи управління персоналом потребує вирішення основних завдань [6, с. 8]:

- забезпечення підприємства робочою силою відповідної кількості та якісної кваліфікації;
- забезпечення умов для високої продуктивності праці, достатнього рівня її організації, мотивації, самодисципліни, набуття працівником навичок до взаємодії та співробітництва;
- формування стабільного колективу в організаціях, тобто закріплення на підприємстві досвідчених та висококваліфікованих кадрів;
- реалізація потреб та інтересів працівників щодо змісту праці, умов праці, можливості професійно-кваліфікаційного та кар'єрного просування на підставі зростання професійної майстерності, знань, досвіду роботи персоналу підприємства;
- оптимальність балансу інтересів як підприємства, так і працівників, економічної та соціальної ефективності управління персоналом.

Основний принцип, який має бути покладено в основу функціонування будь-якого підприємства, є принцип раціональності та оптимізації, адже не важливо скільки в компанії ресурсів, якщо вона не вміє їх правильно використовувати, їх ніколи не буде достатньо. Найважливішим ресурсом підприємства є його персонал та його інтелектуальний потенціал, який потребує постійного управління.

На сьогодні до підприємства як відкритої соціально-економічної системи висувають щораз жорсткіші вимоги щодо успішності його функціонування. Пропонуємо розглянути найбільш значущі фактори (не фінансові показники), на які звертають увагу фінансові аналітики, акціонери та інвестори для визначення реальної вартості компанії та її іміджу:

– виконання корпоративної стратегії на всіх рівнях управління;
– довіра з боку вищого керівництва до менеджерів середньої та нижчої ланки компанії;
– можливості для професійного росту працівникам та саморозвиток;
– інновації;
– можливість залучати та утримувати талантів та своєму підприємстві;
– частка ринку;
– компетентність менеджерів вищого та середнього рівня управління;
– узгодженість корпоративної системи оплати праці з інтересами акціонерів;
– розвиток лідерства на підприємстві;
– рівень якості основних бізнес-процесів.

Отже, можемо побачити, що більшість факторів, які впливають на «ціну» компанії, залежать саме від успішності діяльності саме системи управління персоналом та від правильно побудованої служби управління персоналом. Саме тому на сьогодні більшість компаній не шкодують ні сил, ні ресурсів для побудови та розвитку ефективної системи.

Для побудови ефективної системи управління персоналом необхідно здійснити низку заходів та пройти декілька етапів:

1. *Здійснити діагностику зовнішнього та внутрішнього середовища компанії.* Для більш ефективної діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства нами були виокремлено зони діагностики, а саме: становище на ринку; сфера діяльності; особистість керівника (керівництва); розмір та масштаби діяльності компанії; стратегія та цілі підприємства; наявність (відсутність) спеціалістів з управління персоналом; ситуація на ринку праці; кількісний та якісний склад персоналу; організаційна та корпоративна культура підприємства; вік та життєвий цикл компанії; історія підприємства та перспективи його розвитку та інші.

2. Визначити задачі служби (підрозділу) з управління персоналом, з огляду на стратегії та цілі компанії.

3. Формування моделей функціонування служби (підрозділу) з управління персоналом. Система управління персоналом – це складна система, перед якою ставиться величезна кількість задач, традиційні з них відомі вже давно і не підлягають сумніву. Але в умовах ринкової економіки, коли підприємство постійно перебуває на стадії жорсткої конкурентної боротьби, система управління персоналом має і специфічні завдання, які ставляться перед нею задля виживання компанії в сучасних умовах.

Специфічними завдання системи управління персоналом, на наш погляд, є такі:
– максимально забезпечити взаємозамінність працівників підприємства для того, щоб нівелювати залежність компанії від власного персоналу;
– сформувати на підприємстві швидку та умовно дешеву адаптацію персоналу;
– позбавити «ілюзій» про незамінність ключових працівників компанії, оскільки якщо такі топ-менеджери відчувають свою незамінність для керівництва, то в короткостроковій перспективі такими співробітниками досить важко керувати, а іноді і взагалі неможливо це робити;
– вчасно виявляти «баласт» співробітників, які погано виконують свою роботу, постійно потребують контролю та на них витрачає підприємство надто багато ресурсів;
– допомогти працівникам вибудувати свою роботу для отримання максимально можливого результату як для працівника, так і для підприємства.

Із вищенаведених специфічних задач, які ставляться перед сучасної системою управління персоналом, можна зробити висновок, що ця система є динамічною та постійно розвивається залежно від умов функціонування. Саме тому, на наш погляд, найбільш придатною для впровадження на сучасному підприємстві є модель ситуаційного керівництва.

Згідно з рис. 1. ситуаційне керівництво має чотири важливих етапи, які проходить будь-який працівник на підприємстві. На першому етапі працівник, який приходить на підприємство, незалежно від рівня кваліфікації та досвіду, почуває себе новачком та потребує постійного інструктажу щодо своїх обов'язків. Тому система управління для такого працівника покликана забезпечити йому постійний контроль та адаптацію на новому місці роботи. Мотивація до праці максимальна, оскільки новачок прагне показати себе з найкращого боку, тому залюбки виконує доручену йому роботу. Щодо компетенцій та вмінь працівника, то вони поки що на найнижчому рівні. Цей етап триває в середньому два-три місяці.

Рис. 1. Модель ситуаційного керівництва

На другому етапі працівник вже освоївся на новому місці роботи, здобув певні компетенції та вміння, але його мотивація різко падає, оскільки починаються сумніви щодо правильності вибору місця роботи. Саме тому цей етап ми назвали «розчарований учень». На цьому етапі працівник все ще потребує посиленого контролю, але виникає велика необхідність у наставництві та моральній підтримці. Працівник максимально потребує допомоги та соціалізації у колективі. Триває цей етап

приблизно три-шість місяців і є найскладнішим як для працівника, так і для підприємства.

На третьому етапі працівник вже здобув достатню компетенцію у своїй роботі, та почуває себе «зіркою» у колективі. Пропонуємо застосовувати демократичний стиль керування, який полягає не лише у зниженні рівня контролю над таким працівником, але й делегування йому частини керівних обов'язків. Саме на цьому етапі виникає довіра до працівника з боку керівництва та повага з боку колег. Та, хоча компетенції та вміння у такого працівника високі, його мотивація залишається на досить низькому рівні, оскільки працівник на цьому етапі починає замислюватись про свій подальший розвиток та кар'єру. Тому, якщо такого працівника вчасно не мотивувати та не забезпечити йому зростання, він почне досить активно пропонувати свою кандидатуру конкурентним підприємствам, які мають кращу систему управління персоналом. Цей етап починається від шести місяців роботи на підприємстві, і його тривалість залежить від специфіки та галузі компанії.

Четвертий етап ситуаційного керівництва починається приблизно після року роботи працівника. Цей етап є важливим для будь-якої служби управління персоналом, оскільки працівники на цьому етапі є найбільшим надбанням будь-якої компанії. Це професіонали, яким довіряє керівництво, оскільки і мотивація, і компетенції їх найбільші. Тому контроль над такими працівниками встановлюється мінімальним. До таких працівників виникає довіра з боку керівництва. Для того, щоб максимально їх мотивувати, необхідно залучати таких працівників до керівництва та доручати їм окремі проекти та контракти. На цьому етапі найбільш раціонально використати ліберальний стиль керівництва, в основу якого закладено принципи коучингу.

Запропонована нами система ситуаційного керівництва та побудови системи управління персоналом дозволить максимально ефективно використовувати інтелектуальний потенціал персоналу та мати компетентних і вмотивованих співробітників.

4. Набір співробітників служби (підрозділу) з управління персоналом. При цьому необхідно пам'ятати: що більше підприємство, то більше ми працюємо з системою загалом, а не з окремими працівниками.

5. Адаптація нової служби (підрозділу) з управління персоналом до чинної системи управління підприємством.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, як бачимо, побудова ефективної системи управління персоналом – це досить трудомісткий та енергозатратний процес, який потребує від підприємства максимальної акумуляції щодо визначення стратегії компанії загалом та щодо його персоналу. Крім того, варто зазначити, що будь-яка система, в тому числі і система управління персоналом, є динамічною та постійно потребує удосконалення та розвитку.

Список літератури

1. Бажан, І. І. Сутність категорії «трудовий потенціал» та її економічна природа / І. І. Бажан // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 1 (20). – С. 69-73.
2. Балабанова, Л. В. Управління персоналом : підручн. / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : ЦУЛ, 2011. – 468 с.
3. Галенко В. П. Управление персоналом и стратегия предприятия / В. П. Галенко. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 2009. – 295 с.

4. Гольдфарб, А. Г. Среда формирования и реализации трудового потенциала промышленно- го предприятия / А. Г. Гольдфарб // Коммунальное хозяйство городов. – К. : Техніка, 2004. – Вип. 59. – С. 231-238. – (Серія: Економічні науки).
5. Грачев, М. А. Управление персоналом в организации / М. А. Грачев // Управление персоналом в международной корпорации. – 2008. – №3. – С. 17-21.
6. Данилюк, В. М. Менеджмент персоналу : навч.-метод. посібн. / В. М. Данилюк, В. М. Петюк, С. О. Цинбалюк. – К. : КНЕУ, 2006. – 398 с.
7. Корсаков, Д. О. Організаційна діагностика системи управління персоналом підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/2011_ 3/e11 3kors.pdf.
8. Краснокутьска, Н. С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження : монографія / Н. С. Краснокутська. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. – 247 с.
9. Крушельницька, О. В. Управління персоналом : навч. посібн. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор. – 2007. – 428 с.
10. Лук'янихін, В. О. Менеджмент персоналу / В. О. Лук'янихін. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 592 с.
11. Лукьянченко, Н. Д. Система управления человеческими ресурсами на предприятии в со- временных условиях / Н. Д. Лукьянченко // Вісник Донецького університету. – 1998. – Вип. 2. – С. 7-11.
12. Меньшикова, М. О. К вопросу об управлении персоналом как системе и интегррованной подсистеме оргаизации [Електронний ресурс] / М. О. Меньшикова – Курск : Курський держ. ун-т, 2008. – Режим доступу: http://scientific-notes.ru/pdf.
13. Пошелюжна, Л. Б. Особливості сучасного управління персоналом на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / Л. Б. Пошелюжна. – Режим доступу – http://www.nbuv.gov. ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_1/163.pdf.
14. Симонова И. Ф. Стратегические аспекты управления персоналом / И. Ф. Симонова, Н. М. Зазовская. – М. : ИНФРА – М, 20011. – 373 с.

References

1. Bazhan, I. I. (2003). The essence of the category "labor potential" and its economic nature. *Formation of market relations in Ukraine*, 1 (20), 69-73.
2. Balabanova, L. V. & Sardak, O. V. (2011). *Personnel Management*. Kyiv: ZUL.
3. Galenko, V. P. (2009). *Personnel management and strategy of the enterprise* [Upravlenie personalom i strategija predprijatija], SPb.: Izd-vo SPbUJeF.
4. Goldfarb, A. G. (2004). The Environment of the Formation and Realization of the Industrial Potential of the Industrial Enterprise. *Communal Economy of the Cities*. Kyiv: Technique, 59, 231-238. - (Series: Economic Sciences).
5. Grachev, M. A. (2008), Personnel management in an organization [Upravlenie personalom v organizacii]. *Upravlenie personalom v mezhdunarodnoj korporacii*, 17-21.
6. Danylyuk, V. M., Petyuk, V. M., Tsingbaliuk, S. O. (2006). *Management of personnel*. Kyiv: KNEU.
7. Korsakov, D. O. (2011). *Organizational diagnostics of the personnel management system of the enterprise.* Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/2011_ 3 / e11 3kors.pdf.
8. Krasnokut'ska, N. S. (2010). *Trade enterprise potential: theory and research methodology* [Potencial torgovel'nogo pidpryjemstva: teorija ta metodologija doslidzhennja : monografija], Harkiv, Hark. derzh. un-t harchuvannja ta torgivli.
9. Krushelnytska, O. V. & Melnychuk, D. P. (2007). Personnel Management. Kyiv: Condor.

10. Luk'janyhin, V. O. (2004). *Personnel management [Menedzhment personalu*], Sumy: VTD «Universytets'ka knyga».
11. Lukyanchenko, N. D. (1998).The Human Resources Management System at an Enterprise under Modern Conditions. *Bulletin of the Donetsk University*, 2, 7-11.
12. Menshikova, M. O. (2008). *On the issue of personnel management as a system and an integrated subsystem of organizing*. Kursk: Kursk State. Unt. Retrieved from: http://scientific-notes.ru/pdf.
13. Uschelyuzhnaya, L. B. (2010). *Features of modern personnel management at domestic enterprises*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov. ua / portal / Soc_Gum / inek / 2010_1 / 163.pdf.
14. Simonova, I. F., Zazovskaja, N. M. (2011). *Strategic aspects of personnel management* [Strategicheskie aspekty upravlenija personalom], Moscow: INFRA.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.

УДК 339.138

Назар Ярославович МАРЧИШИН

аспірант,
кафедра економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: nm84@ukr.net

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Марчишин, Н. Я. Оцінка ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві [Текст] / Назар Ярославович Марчишин // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 46-60. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Запропоновано уточнення поняття «інноваційний маркетинг підприємства», зважаючи на зміни в системі забезпечення конкурентних переваг. Доведено здатність інноваційного маркетингу до формування ціннісних конкурентних переваг підприємства. Проаналізовано динаміку інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості у сфері запровадження маркетингових інновацій. Досліджено методичні підходи до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві. Наведено переваги від застосування пропонованого підходу до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві. Систематизовано показники та уточнено критерій оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві. Обґрунтовано доцільність практичного застосування методики оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємствах харчової промисловості, що дозволить якісно покращити формування ціннісних конкурентних переваг.*

Предметом дослідження *є методичні підходи до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві.*

Метою дослідження *є розробка напрямів удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві для посилення конкурентних переваг, а також економічне обґрунтування доцільності їхнього практичного застосування в харчовій промисловості.*

Метод (методологія). *У процесі дослідження для обґрунтування напрямів до удосконалення методичних підходів до оцінки інноваційного маркетингу на підприємстві, наведених у статті, використано низку загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічний – при дослідженні теоретико-методичних підходів у теорії маркетингу, зокрема його інноваційного напряму та оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві; аналізу і синтезу – для зіставлення підходів та визначення напрямів удосконалення на основі уточнення критерію, встановлення переліку показників та технологій їхнього розрахунку; трактування поняття «інноваційний маркетинг підприємства», оцінки інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, обґрунтування та прогнозування її результатів; порівняння і групування – для систематизації показників, застосованих для оцінювання науково-інформаційного рівня забезпеченості інноваційного маркетингу підприємства, аналізу маркетинг-міксу та розрахунку ефектів; графічний метод – для унаочнення сфер прояву інноваційного маркетингу на підприємстві, наведення динаміки інноваційної діяльності*

© Назар Ярославович Марчишин, 2017

підприємств харчової промисловості у сфері інноваційної продукції, процесів та маркетингових інновацій; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків щодо удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності інноваційного маркетингу з метою покращення конкурентних переваг підприємства.

Результати. *Уточнено поняття «інноваційний маркетинг підприємства» відповідно до змін у цільовому призначенні. Виявлено переваги застосування пропонованої методики оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві. Визначено джерела формування найбільших резервів покращення ціннісних конкурентних переваг сучасних підприємств. Розроблено схему комплексного оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві.*

Сфера застосування результатів. *Поширення в аналітичній практиці підприємств методичних підходів до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві дозволить ухвалювати раціональні управлінські рішення щодо покращення конкурентних переваг, які базуються на ціннісній орієнтації. Визначення ціннісних конкурентних переваг модернізує їхню структуризацію, підвищить якість продукції та дозволить управляти попитом, що позитивно вплине на продуктивність праці.*

Ключові слова*: інновації; маркетингові інновації; інноваційний маркетинг підприємства; ціннісні конкурентні переваги; вартість клієнта; маркетинг-мікс.*

Nazar Yaroslavovych MARCHYSHYN

PhD student,
Department of Economics of Enterprises and Corporations,
Ternopil National Economic University
E-mail: nm84@ukr.net

ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INNOVATIVE MARKETING IN THE ENTERPRISE

Abstract

Introduction. *It is proposed to clarify the concept of "innovative marketing of the enterprise", taking into account changes in the system of providing competitive advantages. The ability of innovative marketing to the formation of valuable competitive advantages of the enterprise is proved. The dynamics of innovation activity of food industry enterprises in the sphere of introduction of marketing innovations is analysed. The methodical approaches to an estimation of efficiency of innovative marketing on the enterprise are investigated. The advantages of applying the proposed approach to assessing the effectiveness of innovative marketing in the enterprise are presented. The indicators are systematized and the criteria for evaluating the effectiveness of innovative marketing at the enterprise are specified. The expediency of the practical application of the methodology for evaluating the effectiveness of innovative marketing at food industry enterprises is substantiated. It will allow the qualitative improving of the formation of valuable competitive advantages.*

The subject*. The methodological approaches to the assessment of the effectiveness of innovative marketing in the enterprise have become the subject of the stydy.*

The purpose*. The article aims to develop directions for improving the methodological approaches to assessing the effectiveness of innovative marketing in the enterprise to enhance competitive advantages, as well as economic substantiation of the feasibility of their practical application in the food industry.*

Method (methodology). *In the course of research for substantiation of directions of methodological approaches improvement to the assessment of innovative marketing in the enterprise, the article uses a number of general scientific and special methods, in particular: historical and logical (to the study the theoretical and methodological approaches in the theory of marketing, in particular its innovation direction and evaluation. efficiency of innovative marketing at the enterprise); analysis and synthesis (for comparison of approaches and determination of directions of improvement on the basis of refinement of the criterion, establishment of a list of indicators and the technologies for their calculation; the interpretation of the concept of "innovative marketing of the enterprise", the assessment of the innovation activity of food industry enterprises, the substantiation and forecasting of its results); comparison and grouping (to systematize the indicators used to assess the scientific and informational level of provision of innovative marketing of the enterprise, analysis of marketing mix and effect calculation); graphical method (to identify the spheres of manifestation of innovative marketing in the enterprise, guiding the dynamics of innovation activity of food industry enterprises in the field of innovative products, processes and marketing innovations); abstract-logical (for theoretical generalization and formulation of conclusions on the improvement of methodological approaches to the assessment of the effectiveness of innovative marketing in order to improve the competitive advantages of the enterprise).*

Results. *The concept of "innovative marketing of the enterprise" has been specified in accordance with changes in the target destination. The advantages of using the proposed methodology for evaluating the effectiveness of innovative marketing in the enterprise have been revealed. The sources of the formation of the largest reserves for improving the value competitive advantages of modern enterprises have been determined. The scheme of complex evaluation of the efficiency of innovative marketing at the enterprise has been developed.*

Scope of results. *The dissemination in the analytical practice of enterprises of methodological approaches to the assessment of the effectiveness of innovative marketing in the enterprise will allow rational management decisions to improve the competitive advantages based on value orientation. We have revealed the valuable competitive advantages which will modernize the structuring improve product quality and manage demand. They will positively impact on labour productivity.*

Keywords: *innovations; marketing innovations; innovative marketing of the enterprise; competitive advantages value; cost of the client; marketing mix.*

JEL classification: C5, M2

Вступ

Успішність функціонування сучасних підприємств визначає їхня спроможність формування і своєчасність практичного застосування конкурентних переваг. Проблема оновлення конкурентних переваг вирішується в площині їхньої ціннісної орієнтації. Швидкі темпи такого оновлення конкурентних переваг підприємство може забезпечити шляхом підвищення ефективності інноваційного маркетингу. При цьому актуалізується необхідність уточнення науково-методичного забезпечення оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві, зокрема на основі врахування зміни цільової зорієнтованості його функціонування, яка в сучасних трансформаційних умовах спрямовується на підвищення ринкової, «невидимої» чи «інтелектуальної» вартості суб'єкта господарювання [25, с. 198]. Враховуючи, що переважаючий вплив на «креацію інтелектуальної вартості» підприємства мають чинники, об'єднані елементом «ринкового інтелектуального капіталу», які

здебільшого мають маркетингове походження, необхідність їх детального вивчення не викликає заперечень [23]. При цьому, виникає потреба у відборі винятково високоефективних маркетингових чинників, які формуються у сфері функціонування власне інноваційного маркетингу. Адже сама характеристика «інноваційності» означає його новизну, гнучкість, креативність, оригінальність, тобто те, що має високу економічну ефективність. Ось чому розгляд підходів до оцінювання економічної ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві є своєчасним та доцільним дослідженням. Зважаючи на вищенаведене, нами запропоновано напрями удосконалення підходів до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві, які містять вирішення комплексу наступних питань, зокрема: обґрунтування розвитку інноваційного маркетингу, встановлення оцінних критеріїв і показників, оцінювання його впливу на динаміку кінцевого результативного показника.

Методичні підходи до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві достатньо повно описано в економічній літературі. Практично більшість із них базуються на загальноприйнятих результатах ефективності діяльності – різних формах прибутку (валовому, чистому), чи доходів від реалізації продукції (зокрема, чистий). Однак зміни парадигми господарювання, посилення впливу інформаційних технологій, інтелектуальних чинників вимагають уточнення оцінних методик, що особливо притаманне для інноваційного маркетингу. З огляду на сказане вимагає уточнення встановлення кінцевого результуючого показника, який повинен корелювати із цільовою спрямованістю підприємства та відповідати сучасній парадигмі господарювання.

Зміни в теоретико-методичних підходах до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємствах зумовлені трансформаційними процесами в економіці й визначаються підвищенням впливу інновацій, потенціалу інформаційних технологій та інтелектуалізацією у сфері маркетингової діяльності. Таким чином, незважаючи на чисельні дослідження цієї проблематики [1; 2; 3; 5; 6; 9; 10; 27; 20; 21; 22; 24; 25; 29; 30] та враховуючи постійність «в просторі та часі» інноваційних змін, пошук напрямів удосконалення підходів в оцінюванні ефективності інноваційного маркетингу на підприємствах є виправданим [27, с. 12]. Серед проведених досліджень назвемо найбільш повні, на нашу думку, яким є праці Н. Ілляшенко та С. Ілляшенка, які репрезентують авторські підходи до формування комплексу інноваційного маркетингу та «комплексної методики оцінки інноваційного розвитку маркетингової діяльності підприємства» [5, с. 21–51; 6, с. 168–174]. Особливості «розвитку інноваційного маркетингу» вміщені у статтях В. Нянько, окремі аспекти «маркетингу продуктових інновацій» розглядає у своїх публікаціях Н. Чухрай, але лише винятково в частині «виявлення основних завдань…та складових його комплексу» [19, с. 212–217; 28, с. 162–167]. Заслуговують на увагу праці О. Вікарчук, зважаючи на охоплення ними впливу інноваційного маркетингу на конкурентоспроможність підприємства чи аналіз складової «маркетингових технологій» С. Ковальчуком [1; 9]. Окремі аспекти оцінки ефективності інноваційного маркетингу розглядає у своїх дослідження О. Собко в межах інтелектуального капіталу підприємства та його елемента «ринкового походження», з огляду на їхній вплив на формування «інтелектуальної доданої вартості» та «креації вартості» інтелектуальними чинниками [20; 21; 22, с. 147; 24, с. 120–128; 25, с. 301; 30]. Не применшуючи важливості та враховуючи переваги цих досліджень, покладемо їх у основу систематизації пропонованих поглядів, у межах якої визначимо критерії, перелік показників,

технологій їхнього розрахунку з метою напрацювання пропозицій щодо їх практичного застосування в харчовій промисловості.

Мета дослідження

Метою написання статті є розробка напрямів удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві для посилення конкурентних переваг, а також економічне обґрунтування доцільності їхнього практичного застосування в харчовій промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві вимагає уточнення самого поняття, яке нами обґрунтованого на основі ретроспективного аналізу його становлення та розвитку. У зв'язку з цим у нашому дослідженні запропоновано «інноваційний маркетинг підприємства» розглядати як вид підприємництва щодо формування якісно нових та/чи удосконалення наявних параметрів комплексу маркетингу, в результаті якої в межах традиційної, інноваційної чи органічної продукції забезпечується створення нової цінності, що зумовлює зміну цільової орієнтації підприємства в напрямі створення (генерування) вартості клієнта. Зважаючи на широку сферу прояву інноваційного маркетингу в діяльності підприємства (рис. 1), економічно виправданим є здійснення його економічної оцінки.

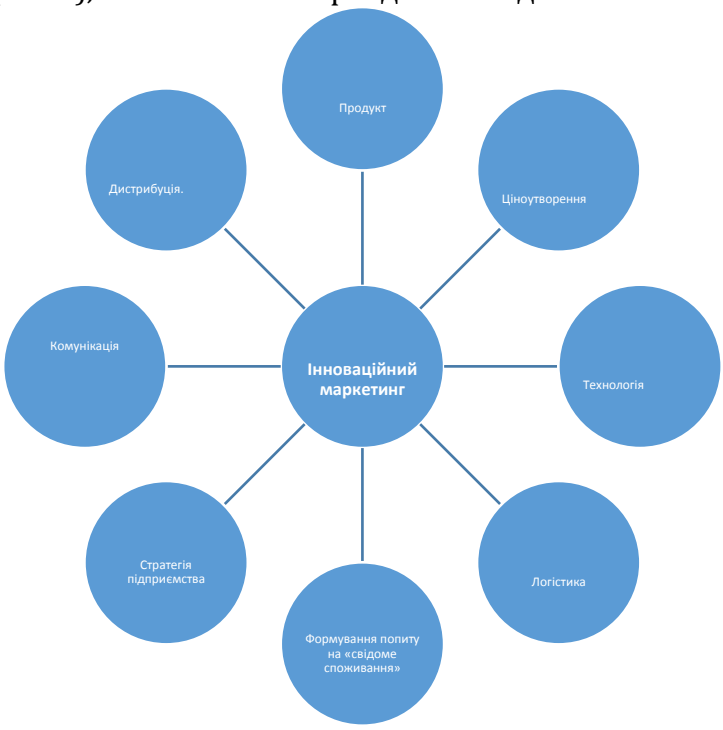

Рис. 1. Сфери прояву інноваційного маркетингу на підприємстві

**Власна розробка на основі [1; 2; 5; 6; 9; 10; 28; 29].*

Адже результати цієї аналітики будуть основними при обґрунтуванні управлінських рішень у сфері маркетингу з метою підвищення його ефективності. При цьому наголосимо на виокремленій нами сфері формування попиту на «свідоме споживання», що є новою відмінною характеристикою, яка з'являється на сучасному етапі розвитку економічних систем. Доцільність її виокремлення підтверджують також результати опитування «неінноваційних підприємств» щодо «причин перешкоджання

здійсненню інновацій» у 2014–2016 рр., де найбільшу частку (10,2 %) отримав фактор «низького попиту на інновацій на ринку» [4, с. 5]. Власне, таке уточнене цільове призначення інноваційного маркетингу найбільш повно відображає його модернізацію. Таким чином, запропоноване нами уточнення дефініції «інноваційного маркетингу підприємства» дає підстави для удосконалення підходів до оцінювання його ефективності та його базування на основі «маркетингу, орієнтованому на вартість», що відповідає сучасним вимогам економічного розвитку [3; 29].

При оцінці ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві виникають аспекти, які, з одного боку, є взаємопов'язаними, а з іншого – вимагають окремого розгляду. До них належать: по-перше, дослідження рівня науково-інформаційного забезпечення здійснення інноваційного маркетингу на підприємстві; по-друге – аналіз інноваційного маркетингу, який варто проводити в межах традиційної, інноваційної та органічної продукції; по-третє – оцінювання соціально-економічної складової реалізації інноваційного маркетингу на підприємстві. Враховуючи результати численних наукових досліджень та наведені вище аргументи, методичні підходи до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві пропонуємо сконцентрувати на трьох рівнях (рис. 2).

Перший аспект передбачає оцінювання науково-інформаційного рівня забезпечення інноваційного маркетингу на підприємстві. Адже це чинник, дія якого в умовах «посилення впливу інформаційної складової» та необхідність «подолання негативного пливу інформаційної асиметрії» є вагомими та надалі посилюватиметься, що зумовлено швидкими темпами розвитку у сфері інформаційних технологій [25, с. 254]. Не є винятком і посилення впливу інформаційних технологій у сфері функціонування інноваційного маркетингу на підприємстві, без чого підвищення його ефективності є незначним. Відтак, можливості оновлення конкурентних переваг підприємства, особливо ціннісних, поза інформаційним забезпеченням інноваційного маркетингу виявляються обмеженими та низькорезультативними. Так інформаційні технології в інноваційному маркетингу охоплюють сфери від проведення досліджень ринку, швидкості опрацювання їхніх результатів до впровадження нових каналів збуту продукції, вдосконалення аналітичної методики оцінювання якості та швидкості обслуговування клієнта. Це загалом позитивно впливає на збільшення ринкової вартості підприємства за рахунок таких інтелектуальних чинників, як репутація, бренд чи навіть пропонований науковцями показник «вартість клієнта».

При оцінюванні науково-інформаційного рівня забезпеченості інноваційного маркетингу на підприємстві пропонуємо основну увагу зосередити на моніторингу якості інформаційного програмного забезпечення, що досягається за рахунок його постійного оновлення. При такому підході оцінним критерієм логічно визначити максимізацію оновлення інформаційного програмного забезпечення, що цілком відповідає сучасним трендам «глокалізації» та розширення практичного застосування наприкл. хмарних технологій [25, с. 284].

Рис. 2. Оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві

**Власна розробка.*

Серед важливих показників у методиці оцінювання науково-інформаційного рівня забезпеченості інноваційного маркетингу на підприємстві згідно з зазначеним критерієм пропонуємо виокремити:

– коефіцієнт наукомісткості маркетингу, що виступає якісною характеристикою рівня застосування нових знань і є основою формування його наукового потенціалу, який розрахуємо за формулою:

$$Кнім = \frac{Внд}{Вм}; \quad (1)$$

де $К_{нім}$ – коефіцієнт наукомісткості маркетингу на підприємстві;

$В_{нд}$ – витрати на наукові дослідження у сфері маркетингу на підприємстві, грн;

$В_м$ – загальна сума витрат на маркетингову діяльність підприємства, грн.

Про посилення ролі знань, в тому числі й у маркетинговій діяльності сучасних підприємств, свідчить популяризація принципів «навчання протягом усього життя», що, на нашу думку, й доводить доцільність запровадження в аналітичну практику господарювання пропонованого нами показника.

– коефіцієнт інноваційності маркетингу, який охоплює осучаснення інструментарію маркетингових досліджень, комплексу маркетингу, що забезпечує формування його інноваційного потенціалу. Розрахуємо його за формулою:

$$Кін = \frac{Він}{Вм}; \quad (2)$$

де $К_{ін.}$ – коефіцієнт інноваційності маркетингу на підприємстві;

$В_{ін}$ – витрати на запровадження інновацій у сфері маркетингу на підприємстві, грн;

$В_м$ – загальна сума витрат на маркетингову діяльність підприємства, грн.

– коефіцієнт інформатизації маркетингу, який є основою формування його інформаційного потенціалу, відображає якісний рівень прийнятих маркетингових рішень, розраховується за формулою:

$$Кінф = \frac{Ni}{Nм}; \quad (3)$$

де $К_{інф.}$ – коефіцієнт інформатизації маркетингу на підприємстві;

N_i – кількість маркетингових рішень, прийнятих із застосуванням інформаційного програмного забезпечення, од.;

$N_м$ – загальна кількість прийнятих маркетингових рішень на підприємстві, од.

Пропонований показник є однією із характеристик цифризації маркетингових процесів на мікрорівні. Іншою ознакою критерію цифризації може слугувати застосування в практичній діяльності підприємства новітніх технологій, наприклад, сьогодні це «хмарні технології», які формують поле для високопродуктивного використання інформаційних продуктів. При цьому важливою є динаміка практичного застосування інформаційних програмних продуктів (власних, придбаних), яка, враховуючи зростаючі темпи інформатизації економічних процесів, повинна бути позитивною.

– періодичність (часовий лаг, термін) оновлення інформаційних програмних продуктів на підприємстві, що забезпечує рівень їхньої прогресивності, пропонуємо виражати показником «термін оновлення». Враховуючи постійне пришвидшення

періоду оновлення на ринку програмних продуктів, прийнятним вимірником цього показника пропонуємо прийняти «роки».

Проведені дослідження і вивчення практичного досвіду реалізації інноваційного маркетингу на підприємствах дозволяють стверджувати, що для його оцінювання доцільно сконцентруватися в межах маркетинг-міксу. Однак, враховуючи різні сфери локалізації ціннісних конкурентних переваг для традиційної, інноваційної та органічної продукції, популяризацію та зростання значення останніх у господарському житті, доцільним є розмежування їхнього маркетинг-міксу на аналітичному рівні. Крім того, такий підхід дозволить конкретизувати резерви його покращення, а значить – підвищити ефективність функціонування інноваційного маркетингу на підприємстві.

У зв'язку з цим, нами запропоновано в процесі оцінювання маркетинг-міксу виокремити сфери традиційної, інноваційної та органічної продукції, що додатково зумовлено як відмінностями застосованих аналітичних технологій, показників, так і джерел зосередження резервів нарощення ефектів.

Зважаючи, що економічні ефекти, забезпечені традиційною продукцією, є невисокими (рентабельність операційної діяльності у харчовій промисловості протягом 2010–2015 рр. знизилася більш ніж у 4 рази, досягнувши рекордно низького рівня 0,8 %), відсутність у виробничих програмах досліджених молокопереробних суб'єктів господарювання органічної продукції, а також вагоме значення інновацій, зупинимося більш детально саме на оцінюванні ефективності маркетинг-міксу в частині інноваційної продукції [26, с. 480]. Доцільність звернути більшу увагу саме на інноваційну продукцію пояснюється тим, що, незважаючи на зменшення кількості підприємств, помітним є відновлення її зростання у 2015 р. (з 44,8 % у 2014 р. до 47,0 % у 2015 р.) після стрімкого, майже двократного спаду у 2014 р. у зіставленні із 2013 р. (відповідно з 44,8 % до 22,0 %) [17, с. 197; 18, с. 173]. При цьому зауважимо порівняно низькі темпи розвитку інновацій усіх сфер (рис. 3) та маркетингу (рис. 4) як загалом в українській економіці, так і харчовій промисловості зокрема.

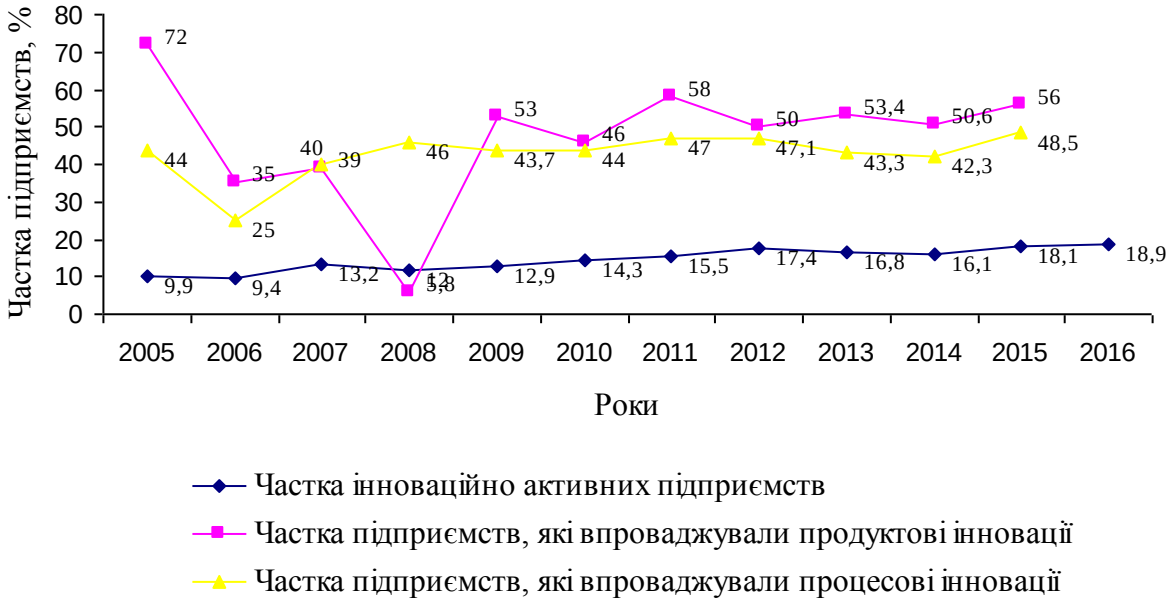

Рис. 3. Оцінка видів інноваційних діяльності підприємств харчової промисловості у 2005–2016 рр.

**Складено автором на основі: [12, с.191–284; 13, с.171–338; 14, с. 171–278; 15, с. 159–236; 17, с. 163, 161, 183, 184, 185; 18, с. 88, 89, 102].*

Так протягом 2005–2016 рр. помітним є збільшення на 0,8 % у 2016 р. у зіставленні з 2015 р. частки інноваційно активних підприємств у харчовій промисловості (зіставлення із попередніми роками не є коректним через зміни статистичної звітності). Крім цього, протягом аналізованого періоду спостерігається нестабільна, але позитивна динаміка щодо процесових інновацій. Водночас негативними були зміни в частині інноваційної продукції, зокрема спостерігаємо зниження у 1,3 раза частки підприємств харчової промисловості, які впроваджували продуктові інновації. Таким чином, проведений аналіз інноваційної активності підприємств харчової промисловості підтверджує актуальність проблеми нарощення обсягів інноваційної продукції.

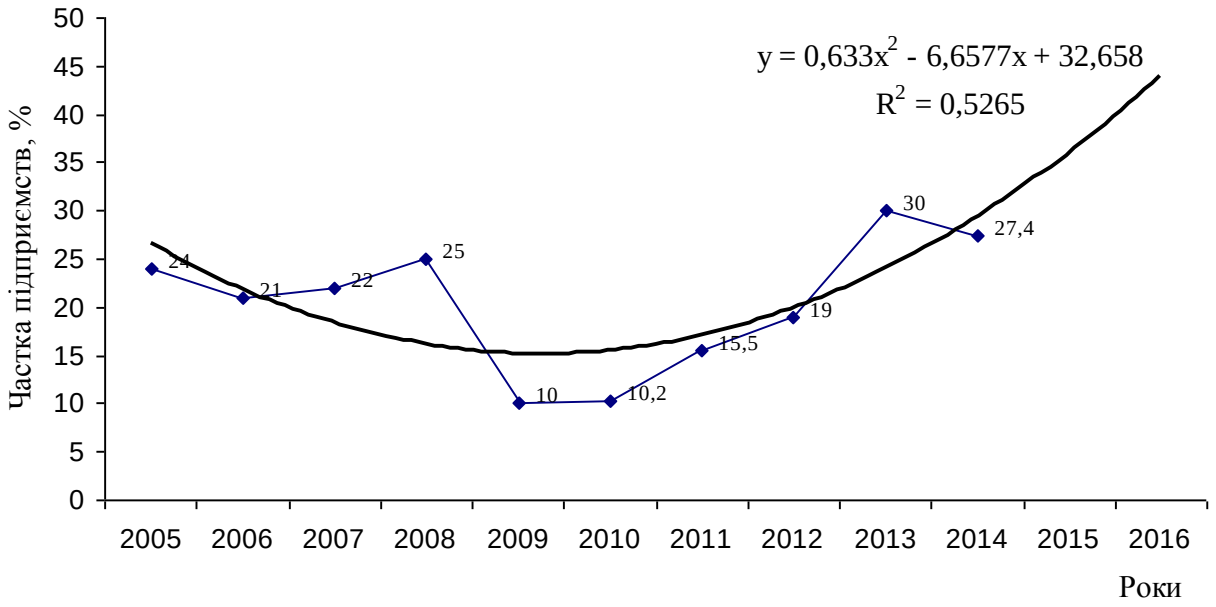

Рис. 4. Динаміка інноваційних діяльності підприємств харчової промисловості у сфері маркетингу у 2005–2016 рр.

**Складено автором на основі: [12, с. 191–284; 13, с. 171–338; 14, с. 171–278; 15, с. 159–236; 17, с. 163, 161, 183, 184, 185; 18, с. 88, 89, 102]*

Серед важливих показників у оцінюванні маркетинг-міксу у сфері інноваційної продукції підприємства пропонуємо застосовувати показники, запропоновані О. Собко [27; с. 48, 49]:

– коефіцієнт оновлення продукції:

$$Кон.пр. = \frac{Qн}{Qm}; \quad (4)$$

де $К_{он.пр.}$ – коефіцієнт оновлення продукції на підприємстві;
$Q_н$ – обсяг випуску нової продукції, грн;
$Q_т$ – обсяг випуску товарної продукції, грн

– питома вага конкурентоспроможної продукції:

$$Пкон. = \frac{Qm - Qсск.}{Qm} * 100\%;$$

де $П_{кон}$ – питома вага конкурентоспроможної продукції, %;

$Q_{скл.}$ – обсяг продукції, що понаднормово залежується на складах підприємства, грн;

Q_m – обсяг випуску товарної продукції, грн

– частка доходів від реалізації інноваційної продукції у чистих доходах від реалізації продукції є узагальнювальною характеристикою впливу інноваційності на результати господарювання, яку пропонуємо розраховувати за формулою:

$$Пдр. = \frac{ДРінн.}{\sum ДР} * 100\%, \quad (5)$$

де $П_{др.}$ – частка доходів від реалізації інноваційної продукції у чистих доходах від реалізації продукції підприємства, %;

$ДР_{інн.}$ – доходи від реалізації інноваційної продукції, грн;

$\sum ДР$ – загальні доходи від реалізації продукції, грн.

Про необхідність удосконалення методики оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємствах харчової промисловості свідчить наявність протягом тривалого періоду часу нестабільної динаміки. Так період, коли існує статистика щодо цього роду інноваційної діяльності переробних підприємств в Україні, охоплює 2005–2014 рр. Водночас надалі дані відсутні, що, на жаль, суттєво утруднює дослідження. Також зроблено прогноз на 2015–2017 рр., результати якого (відповідно склали 43 %, 53 % та 63 %) несуттєво відхиляються від зіставлюваних даних. Як порівняльну базу використано дані щодо маркетингової діяльності вітчизняних підприємств, що займалися маркетинговими інноваціями у 2014–2015 рр. (55,4 %), достовірність якого дозволяє стверджувати про започаткування позитивної динаміки [4]. Таким чином, наші прогнозні дані за 2014–2016 рр. дозволяють отримати середнє значення на рівні 42 % промислових підприємств. Якщо ж врахувати той факт, що маркетингові інновації в харчовій промисловості завжди були значно активнішими, то можемо стверджувати, що ймовірність перевищення середнього значення (55,4 %) є досить високою [4]. Отже, загалом можемо очікувати збільшення частки підприємств харчової промисловості, які будуть упроваджувати маркетингові інновації.

Підсумовуючи, зауважимо, що очікуване збільшення частки підприємств харчової промисловості, які будуть упроваджувати маркетингові інновації, доводить доцільність напрацювання напрямів удосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу. Найбільші резерви підвищення ефективності маркетинг-міксу на підприємстві будуть зосереджені в межах нарощення обсягів інноваційної та органічної продукції, у той час, як для традиційної продукції доцільним буде покращення її дистрибуції. Водночас для усіх без винятку видів продукції сучасних підприємств постійно знаходитимуться інноваційні резерви в таких частинах комплексу маркетингу, як дистрибуція та промоція, що пояснюється характером впливу інновацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження демонструє новий погляд на трактування поняття «інноваційний маркетинг підприємства» та напрями удосконалення методичних

підходів до його оцінювання. Запропоновані показники доповнюють аналітичні інструменти оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві. Наведені вектори удосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності інноваційного маркетингу на підприємстві забезпечують універсальність його застосування. Зважаючи на вагомий вплив інноваційного маркетингу на покращення ціннісних конкурентних переваг, очікуваною є активізація досліджень у цій тематиці.

Список літератури

1. Вікарчук, О. І. Інноваційний маркетинг: чинник соціально-економічного зростання та конкурентоспроможності підприємства: монографія / О. І. Вікарчук. Соціально-економічні процеси та суспільні трансформації в Україні: чинники, тенденції, концептуальне обґрунтування прогресивних змін. – Житомир: ЖДТУ, 2016. – С. 162–175.
2. Гапоненко, Т. М. Інноваційний маркетинг як запорука розвитку підприємства / Т. М. Гапоненко. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2014. – № 3-4. – С. 46-49.
3. Дойль, П. Маркетинг ориентированный на стоимость / П. Дойль [пер с англ. под. ред. Ю. Н. Каптуревського]. – СПБ.: Питер, 2001. – 480 с.
4. Доповідь «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за 2014-2016 рр. (за міжнародною методологією)» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (25.11.2017)
5. Ілляшенко, Н. С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія / Н. С. Іляшенко. – Суми: «Вид-во СумДУ», 2011. – 192 с.
6. Ілляшенко, С. М. Інновації у маркетингу і менеджменті; монограф. / С. М. Ілляшенко. – ТОВ Друкарський дім «Папірус», 2013. – 616 с.
7. Котлер, Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг: пер. с англ. 2 европ. изд.. – С.-Пб.: Издательский дом «Вильмс», 2000. – 944 с.
8. Ламбен, Ж.-Ж. Менеджмент, ориентируемый на рынок / пер с. англ.; под. ред. В. Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2004. – 800 с.
9. Маркетингові технології в умовах інноваційного розвитку економіки: монографія / за ред. С.В.Ковальчук. – Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-2», 2001. – 322 с.
10. Маркетингова діяльність промислових підприємств та тенденції її розвитку. Теорія і практика маркетингу в Україні: монографія / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак, В. Я. Кардаш та ін. [за ред. д.е.н., проф., акад. АПН України А. Ф. Павленка]: монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 183 – 212.
11. Матковская, Я. С, Коммерциализация рыночных отношений – парадигма инновационного маркетинга / Я. С. Матковская // Маркетинг. – 2010. № 4. – С. 39-46. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://marketopedia.ru/uploads/Matkovskaya_Innovation_Marketing_Paradigm.pdf. (06.11.2016)
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І.В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – 361 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (15.09.2017)
13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 347 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (15.09.2017)

14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: [статистичний зб.]. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 305 с.
15. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (15.09.2017)
16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2012. – 287 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (15.09.2017)
17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І.В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – 287 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htmhttp://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (15.09.2017)
18. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 287 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cisstat.com/innovation/Ukraine_publication_01.pdf (15.09.2017)
19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник; [відпов. за випуск І.В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2016. – 287 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cisstat.com/innovation/Ukraine_publication_01.pdf (15.09.2017)
20. Нянько, В. М. Особливості розвитку інноваційного маркетингу / В. М. Нянько. // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6 (44). – С. 212–217.
21. Собко, О. М. Модернізація інструментів оцінки інтелектуального капіталу підприємства / О. М. Собко // Економіка і регіон. – 2014. – № 2 (45). – С. 126–131.
22. Собко, О. М. Економічна діагностика впливу інноваційного інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємства / О. М. Собко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2015. – Вип. 2 (13). – С. 303–313. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15somkvp.pdf.
23. Собко, О. М. Прагматизм економічної оцінки інтелектуального капіталу вітчизняних суб'єктів молочної промисловості / О. М. Собко // Економічний аналіз. – 2015. – Т. 22. – № 2. – С. 145–155.
24. Собко, О. М. Оцінка ефектів креації вартості підприємства, забезпечених розвитком ринкового інтелектуального капіталу / О. М. Собко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 6, лип. – С. 483–488. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://global-national.in.ua/issue-6-2015.
25. Собко, О. М. Креація вартості інтелектуального капіталу підприємства як сфера формування конкурентних переваг / О. М. Собко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – № 4, т. 1. – С. 120–128.
26. Собко, О. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: монографія / Ольга Собко. – Тернопіль: Економічна думка, 2016. – 360 с.
27. Статистичний щорічник України за 2015р. / за ред. І. М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 585 с.
28. Харів, П. С. Активізація розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств регіону / П. С. Харів, О. М. Собко. – Тернопіль: ТАНГ, 2003. – 180 с.
29. Чухрай, Н. І. Особливості маркетингу продуктових інновацій / Н. І. Чухрай, Т. Б. Данилович // Вісник Нац. Ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – № 605. – С. 162–167.

30. Doyle, P. Marketing wartości / Peter Doyle; [red. nauk. wyd. pol. Jezy Altkorn; tł. z ang. Adam Janiszewski, Andrzej Święch]. – Warszawa: Felberg SJA, 2003. – 420 [3] s. – (XVII).
31. Sobko, O. Ocena efektów kreacji wartości przędsiebiorstwa spowodowanych rozwojem kapitału intelektualnego / O. Sobko // Organizacja i Zarządzanie. – 2014 / Zeszyty Naukowe. № 1941. – Zeszyt 83 (Gliwice). – S. 593–604.
32. Ярощук, О. В. Особливості застосування стандартних фінансових критеріїв оцінки ефективності інвестиційних проектів / Олексій Вікторович Ярощук // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2010. – Випуск 7. – С. 219-223.

References

1. Vikarchuk, O. I. (2016). Innovatsiynyy marketynh: chynnyk sotsial'no-ekonomichnoho zrostannya ta konkurentospromozhnosti pidpryyemstva. *Sotsial'no-ekonomichni protsesy ta suspil'ni transformatsiyi v Ukrayini: chynnyky, tendentsiyi, kontseptual'ne obgruntuvannya prohresyvnykh zmin*, 162-175. – Zhytomyr: ZhDTU.
2. Haponenko, T. M. (2014). Innovatsiynyy marketynh yak zaporuka rozvytku pidpryyemstva. *Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrayiny*, 3-4, 46-49.
3. Doyl', P. (2001). *Marketinh orientirovannyy na stoimost'*. SPB.: Pyter.
4. *Dopovid' «Obstezhennya innovatsiynoyi diyal'nosti v ekonomitsi Ukrayiny za 2014-2016 rr. (za mizhnarodnoyu metodolohiyeyu)».* (n.d.). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (25.11.2017)
5. Illyashenko, N. S. (2011). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady innovatsiynoho marketynhu promyslovykh pidpryyemstv*. Sumy: Vyd-vo SumDU.
6. Illyashenko, S. M. (2013). *Innovatsiyi u marketynhu i menedzhmenti*. Papirus.
7. Kotler, F., Armstronh, H., Sonders, Dzh., Vonh, V. (2000). Osnovy marketinha. S.-Pb.: Vyl'ms.
8. Lamben, Zh.-Zh. (2004). Menedzhment, orientiruemyy na rynok. SPb.: Pyter.
9. Koval'chuk, S. V. (2001). *Marketynhovi tekhnolohiyi v umovakh innovatsiynoho rozvytku ekonomiky*. Khmel'nyts'kyy: Polihrafist-2.
10. Pavlenko, A. F., Voychak, A. V., Kardash, V. Ya. (2005). Marketynhova diyal'nist' promyslovykh pidpryyemstv ta tendentsiyi yiyi rozvytku. *Teoriya i praktyka marketynhu v Ukrayini*. Kyiv: KNEU.
11. Matkovskaya, Ya. S. (2010). Kommertsializatsiya rynochnykh otnosheniy – paradihma innovatsionnoho marketinha. *Marketynh,* 4, 39-46. Retrieved from: http://marketopedia.ru/uploads/Matkovskaya_Innovation_Marketing_Paradigm.pdf.
12. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2007). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
13. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2009). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny.. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
14. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2011). Kyiv: DP «Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhstatu Ukrayiny». Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.

15. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2012). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
16. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini u 2012 r. (2013). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htmhttp://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
17. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2015). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Retrieved from: http://www.cisstat.com/innovation/Ukraine_publication_01.pdf.
18. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. (2016). Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Retrieved from: http://www.cisstat.com/innovation/Ukraine_publication_01.pdf.
19. Nyan'ko, V. M. (2013). Osoblyvosti rozvytku innovatsiynoho marketynhu. *Innovatsiyna ekonomika,* 6 (44), 212–217.
20. Sobko, O. M. (2014). Modernizatsiya instrumentiv otsinky intelektual'noho kapitalu pidpryyemstva. *Ekonomika i rehion*, 2 (45), 126–131.
21. Sobko, O. M. (2015). Ekonomichna diahnostyka vplyvu innovatsiynoho intelektual'noho kapitalu na kreatsiyu vartosti pidpryyemstva. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava,* 2 (13), 303–313. Retrieved from: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15somkvp.pdf.
22. Sobko, O. M. (2015). Prahmatyzm ekonomichnoyi otsinky intelektual'noho kapitalu vitchyznyanykh subyektiv molochnoyi promyslovosti. *Ekonomichnyy analiz*, 22(2), 145–155.
23. Sobko, O. M. (2015). Otsinka efektiv kreatsiyi vartosti pidpryyemstva, zabezpechenykh rozvytkom rynkovoho intelektual'noho kapitalu. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 6, 483–488. Retrieved from: http://global-national.in.ua/issue-6-2015.
24. Sobko, O. M. (2016). Kreatsiya vartosti intelektual'noho kapitalu pidpryyemstva yak sfera formuvannya konkurentnykh perevah. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 4(1), 120–128.
25. Sobko, O. (2016). *Intelektual'nyy kapital i kreatsiya vartosti pidpryyemstva*. Ternopil: Ekonomichna dumka.
26. Zhuk, I. M. (2016). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2015 r*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny.
27. Khariv, P. S. & Sobko, O. M. (2003). *Aktyvizatsiya rozvytku innovatsiynoyi diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv rehionu*. Ternopil: TANH.
28. Chukhray, N. I. & Danylovych, T. B. (2007). Osoblyvosti marketynhu produktovykh innovatsiy. *Visnyk Nats. Un-tu «L'vivs'ka politekhnika». Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, 605, 162–167.
29. Doyle, P. (2003). *Marketing wartości*. Warszawa: Felberg SJA.
30. Sobko, O. (2014). Ocena efektów kreacji wartości przędsiebiorstwa spowodowanych rozwojem kapitału intelektualnego. Organizacja i Zarządzanie. *Zeszyty Naukowe*, 1941 (83), 593–604.
31. Yaroshchuk, O. V. (2010). Osoblyvosti zastosuvannya standartnykh finansovykh kryteriyiv otsinky efektyvnosti investytsiynykh proektiv. *Ekonomichnyy analiz*, 7, 219-223.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.

УДК 336.1:351.72(477)

Ольга Олегівна ІВАЩУК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: ogao@rambler.ru

Андрій Михайлович ПІНЬ

аспірант,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: rockgorn@gmail.com

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Іващук, О. О. Оцінка впливу зовнішньої заборгованості на соціально-економічний розвиток України [Текст] / Ольга Олегівна Іващук, Андрій Михайлович Пінь // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 61-71. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Посилення глобалізаційних процесів супроводжуються лібералізацією міжнародного руху капіталу. Як одна із форм вияву міжнародного руху капіталу, зовнішні фінансові ресурси є невід'ємною складовою міжнародних економічних відносин, зокрема міжнародної торгівлі та транскордонного інвестування, а також є можливістю стимулювати економічне зростання, а відтак довгостроковий соціально-економічний розвиток.*

Мета статті *полягає у здійсненні оцінки впливу валової зовнішньої заборгованості на соціально-економічний розвиток України та розробленні практичних рекомендацій стосовно покращення політики управління зовнішньою заборгованістю України.*

Методологія. *Для досягнення поставленої мети та похідних завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, кластерного та регресійного аналізу та графічний метод. У статті визначено основні фактори виникнення зовнішньої заборгованості.*

Результати. *Встановлено, що зовнішня заборгованість має неоднозначний вплив на соціально-економічний розвиток країни, залучення зовнішніх ресурсів сприяє економічному зростанню, проте за умови неефективного використання негативно впливає на ВВП країни. Встановлено, що причинами різкого зростання рівня зовнішнього державного боргу за аналізований період є від'ємне сальдо балансу поточних операцій, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності, поширення бартерних операцій та інтенсифікація чорного ринку внаслідок згубного впливу інфляційних процесів, низький рівень золовалютних резервів. Встановлено, що існує гостра залежність усіх секторів економіки України від стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці, оскільки її питома вага у валютній структурі валової зовнішньої заборгованості складає лише 1 %. Здійснено оцінку ризиків, пов'язаних з*

© Ольга Олегівна Іващук, Андрій Михайлович Пінь, 2017

нагромадженням зовнішньої заборгованості. Виявлено, що кредитні організації (за винятком центрального банку) найефективніше використовують зовнішні запозичення, однак запозичення центрального уряду найбільш несприятливо впливають на ВВП України. Окреслено напрями зменшення зовнішнього боргового тиску на економіку України.

Висновки. *Зовнішня заборгованість здійснює неоднозначний вплив на соціально-економічний розвиток України. Потрібно покращувати бізнес середовище країни та розширювати доступ кредитним організаціями до зовнішніх фінансових ресурсів. Крім цього, необхідно оптимізувати використання залучених іноземних кредитів державним сектором.*

Ключові слова: *зовнішня заборгованість; соціально-економічний розвиток; економічне зростання; зовнішні фінансові ресурси; зовнішній борг; управління зовнішньою заборгованістю.*

Olha Olehivna IVASHCHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking,
Ternopil National Economic University
E-mail: ogao@rambler.ru

Andrii Mykhailovych PIN

PhD Student,
Department of International Economics,
Ternopil National Economic University
E-mail: rockgorn@gmail.com

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL DEBT ON SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract

Introduction. *The intensification of the globalization processes are accompanied by the liberalization of international capital movement. Being one of the forms of international capital movement, foreign financial resources represent an inherent component of international economic relationships. It concerns international trade and trans-border investment. It also becomes a possibility to stimulate economic growth and thus it will foster social and economic development in the long-term perspective.*

Purpose. *The article aims to estimate the influence of gross external debt on social and economic development of Ukraine and to make recommendations for the improvement of Ukraine's foreign debt management policy.*

Subject consists of extending fundamental and practical aspects of the external debt of Ukraine.

Methodology. *In this article we have used general and specific scientific methods of research, cluster and regression analysis, and graphics to fulfil the purpose of the research.*

Results. *The article s emphasizes on the key factors contributing to upward trend in external debt. It is investigated that external debt has ambiguous effects on social and economic development. Foreign credit, in case if it is efficiently used, can significantly influence the economic growth. The influence efficient extent means that the rate of return of involved financial resources has generated enough so it can cover debt service and add to GDP. However,*

inefficient debt management can actually result in GDP depletion. The article shows the risk assessment of both the most effective and the less effective sectors of economy in terms of foreign credit sources use. Credit organizations excluding the central bank make the greatest monetary contribution to the GDP of Ukraine while utilizing foreign credit. In the meantime, external financial resources involved by the central government have the greatest negative effects on GDP. The authors have made the recommendations for the external debt management policy of Ukraine.

Conclusions. *External debt has ambiguous effects on social and economic development of Ukraine. It is important to improve business environment and provide better access of credit organizations to foreign credits. Furthermore, it is necessary to optimize the utilization of the external credit resources which have been involved by the central government.*

Keyworlds: *external indebtedness; social and economic development; economic growth; foreign financial resources; external debt; external debt management.*

JEL classification: F34, F63, G15

Вступ

Формування сучасного глобального конкурентного середовища супроводжується великими обсягами і швидким зростанням валового зовнішнього боргу у більшості країн світу, що потребує розробки підходів до регулювання зовнішньої заборгованості з урахуванням її як позитивного, так і негативного впливу на національну економіку [7, с. 134]. Зовнішня заборгованість виступає органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу, дієвим інститутом у механізмі макроекономічного регулювання та інструментом реалізації економічної стратегії держав.

Зовнішні фінансові запозичення здійснюють неоднозначний вплив на економіку країни. Ринок позичкового капіталу як важлива складова фінансового ринку є результатом лібералізації міжнародних економічних відносин, адже економічна лібералізація є пріоритетною формою зовнішньоекономічної політики та фактором розвитку для країн з перехідною економікою, до яких входить і Україна.

З одного боку, доступ до зовнішніх фінансових ресурсів створює економічні можливості для країни стимулювати соціально-економічний розвиток та вирішити нагальні економічні проблеми [8]. У контексті цього аргументу, кредитні ресурси використовуються у випадку, коли економіка неспроможна, з огляду на певні несприятливі чинники економічно-соціального характеру, забезпечити необхідну додатну вартість для того, щоб нормально функціонувати. У більшості держав «нормальне функціонування» зводиться до мінімізації дефіциту державного бюджету, тоді як інші сектори економіки створюють додану вартість для забезпечення оборотних активів, розширення та вдосконалення необоротних активів та виконання обов'язкових фінансових зобов'язань перед державою. Несприятливі економічні умови призводять до того, що економічний розвиток зводиться до залучення зовнішніх запозичень.

З іншого боку, зовнішня заборгованість є невід'ємною ознакою міжнародних економічних відносин. Значна частина джерел коштів реального сектору складається з кредиторської заборгованості, зобов'язань юридичним та фізичним особам, яка є похідним явищем та ознакою комерційного кредиту. Крім цього, прямі іноземні інвестиції, згідно з методикою МФВ, також належать до структури валової зовнішньої заборгованості країни.

Необхідність вивчення зовнішньої заборгованості та особливостей її формування досліджувалась вітчизняними та зарубіжними науковцями. Особливої уваги заслуговують праці таких західних вчених, як Р. Барро, Дж. Бюкенена, Н. Калдора, Дж. Кейнса П. Кругмана, Ф. Модільяні, Д. Рікардо, А. Сміта, М. Фрідмана, П. Харрода та інших. Українські дослідники також не оминули увагою важливість проблеми регулювання зовнішньої заборгованості. Серед вітчизняних науковців доцільно виокремити праці Барановського О. І., Вахтенко Т. П., Гейця В. М, Козюка В. В., Кравчук Н. Я., Лютого І. О., Федосова В. М. та інших.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні, оскільки формування зовнішнього боргу відбувається в умовах глобалізації та інтернаціоналізації, коли відбувається пошук нових шляхів побудови ефективної системи управління зовнішнім боргом, перетворення зовнішніх запозичень на інструмент економічного зростання.

Зважаючи на вищезгадані аргументи, варто зазначити, що залучення зовнішніх фінансових ресурсів є невід'ємною складовою міжнародних економічних відносин, зокрема міжнародної торгівлі та транскордонного інвестування, а також можливістю стимулювати економічне зростання та забезпечити довгостроковий соціально-економічний розвиток. Саме тому динаміка та особливості формування валової зовнішньої заборгованості вимагають детального аналізу в контексті виокремлення ефективних напрямів політики управління зовнішньою заборгованістю України. Крім цього, аналіз зовнішнього боргового навантаження на економіку України допоможе визначити як найбільш ефективні сектори економіки в контексті використання залучених фінансових ресурсів, так і найбільш проблемні.

Мета та завдання статті

Метою нашого дослідження є оцінка впливу валової зовнішньої заборгованості на соціально-економічний розвиток України та розробка практичних рекомендацій стосовно покращення політики управління зовнішньою заборгованістю України. Для досягнення мети необхідно виокремити конкретні завдання:

- аналіз динаміки валової зовнішньої заборгованості та визначення факторів її нагромадження;
- оцінка ризиків, пов'язаних з нагромадженням зовнішньої заборгованості;
- визначення ступеня впливу валової зовнішньої заборгованості на ВВП;
- виявлення практичних рекомендацій стосовно вдосконалення політики управління зовнішньою заборгованістю України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оцінка впливу валової зовнішньої заборгованості на економіку, перш за все, полягає в аналізі валютної структури валової зовнішньої заборгованості країни. Значна частка іноземної валюти свідчить про ризики неплатежу у випадку знецінення національної грошової одиниці. Статистичні дані стосовно валової зовнішньої заборгованості України групуються на основі методики МВФ [3]. Валова зовнішня заборгованість складається із заборгованості центрального уряду, центрального банку, кредитних організацій (за винятком центрального банку) та інших секторів [6, с. 34]. Для визначення ступеня ризику зовнішньої заборгованості України необхідно висвітлити валютну структуру (табл. 1.)

Таблиця 1. Валютна структура зовнішньої заборгованості України станом на кінець ІІІ кварталу 2017 року за складовими валової зовнішньої заборгованості (у %)

	Долар США	Євро	СПЗ	Російський рубль	Українська гривня	Інші
Центральний уряд	67,1	12,4	17,9	—	0,3	2,3
Короткостроковий борг	—	—	—	—	—	—
Довгостроковий борг	67,1	12,4	17,9	—	0,3	2,3
Центральний банк	1,3	—	98,7	—	—	—
Короткостроковий борг	—	—	—	—	—	—
Довгостроковий борг	1,3	—	98,7	—	—	—
Кредитні організації (окрім центрального банку)	79,7	10,9	—	0,2	8,5	0,7
Короткостроковий борг	61,3	16,4	—	0,1	22,1	0,1
Довгостроковий борг	88,4	8,3	—	0,3	2	1
Інші сектори	82,9	12,5	—	3,6	0,9	0,1
Короткостроковий борг	75,8	15,1	—	9,1	—	—
Довгостроковий борг	85,6	11,5	—	1,5	1,2	0,2
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	73,8	23,6	—	2,2	—	0,4
Валовий зовнішній борг	71,5	12,4	12,3	1,9	1	0,9

**Складено авторами за даними Національного банку України [2].*

Аналіз табл. 1. підтверджує залежність усіх секторів економіки України від стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці, оскільки її питома вага у валютній структурі валової зовнішньої заборгованості складає лише 1 % (у 2014 р. питома вага гривні у валютній структурі валового зовнішнього боргу складала 2,5 %), у той час, як питома вага гривні у валютній структурі зовнішньої державної заборгованості сягає 0,3 % (у 2014 р. питома вага гривні у валютній структурі валового зовнішнього боргу складала 4,4 %). Таким чином, загроза кризи зовнішньої заборгованості в умовах різких коливань валютного курсу, стрімкої девальвації й економічного спаду загалом на даному етапі більш ніж імовірна. З огляду на це зовнішня заборгованість України, яка на 99 % номінована в іноземній валюті, сигналізує про високі ризики для економічного зростання, оскільки девальвація та інфляційні процеси призведуть до зростання вартості валового зовнішнього боргу України у гривневому еквіваленті.

Для повноти оцінки довгострокової платоспроможності економіки необхідно визначити ступінь навантаження зовнішньої заборгованості на сукупний експорт, пряме, безперервне та основне джерело надходження іноземної валюти в країну. Варто зауважити, що частка зовнішнього боргу України в іноземній валюті складає 99 % [2]. Перевищення темпу приросту валового зовнішнього боргу над темпом приросту

сукупного експорту свідчить про послаблення довгострокової платоспроможності, що відображається на здатності виконувати боргові зобов'язання перед нерезидентами (рис. 1).

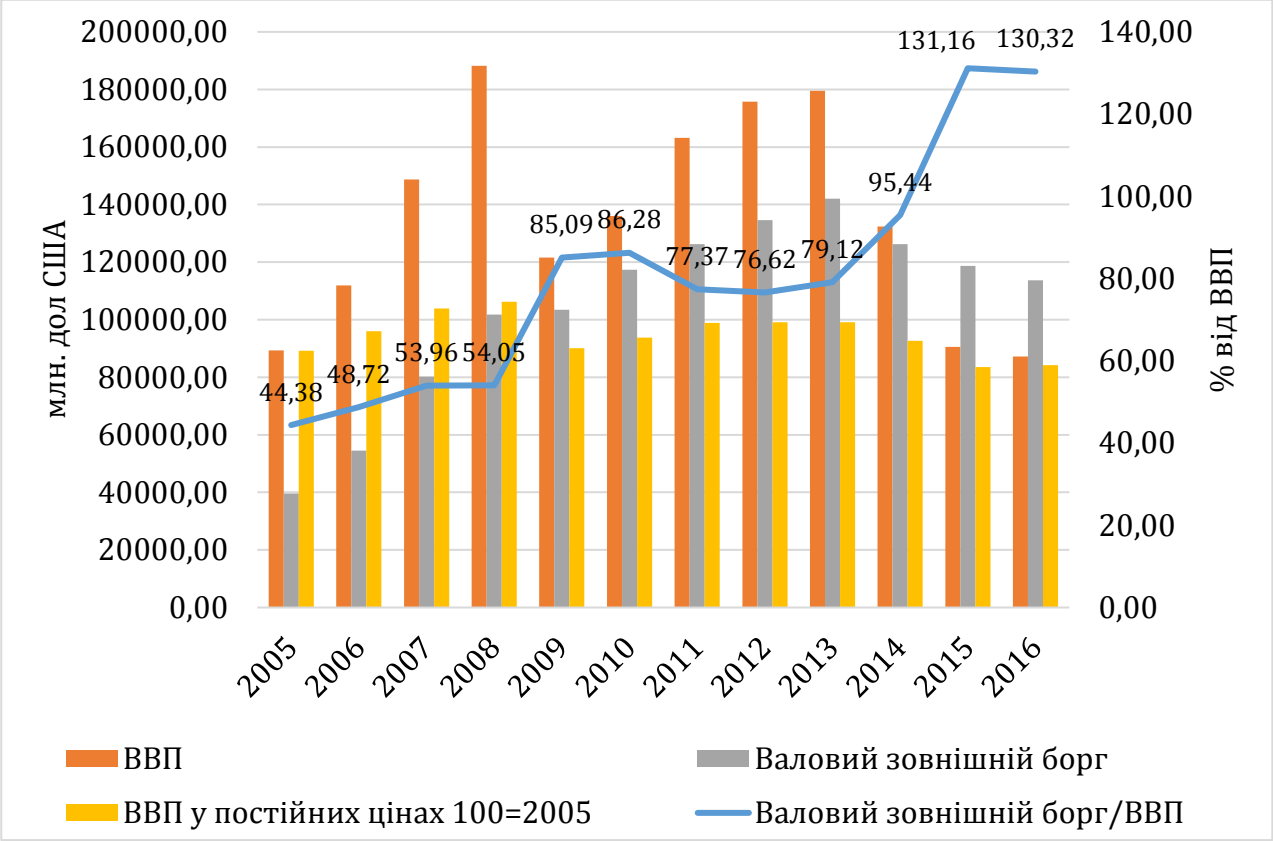

Рис. 1. Динаміка частки валового зовнішнього боргу України до ВВП.

**Побудовано за даними Світового банку та ЮНКТАД [4; 6].*

Рис. 1 відображає ступінь впливу політичної нестабільності періоду 2013-2014 рр. на соціально-економічне становище України. Період між глобальною фінансовою кризою 2007-2008 рр. та політичними зрушеннями 2013-2014 рр. характеризується відновленням якісного економічного зростання, оскільки номінальний ВВП та реальний ВВП (в постійних цінах 100=2005) демонструють синхронний тренд (рис. 1). Політична криза 2013-2014 рр., яка каталізувала похідну економічну кризу, призвела до значного зростання індикатора «зовнішній борг-ВВП», збільшившись з 79,12 % у 2013 до 130,32 % у 2016 році (рис. 1).

Теоретично акумульований зовнішній борг передує економічному зростанню за умови, що залучені фінансові ресурси ефективно реалізовані для створення доданої вартості у економіці [5]. Проте різниця між темпом приросту зовнішнього валового боргу та номінальним ВВП не підтверджує такий сценарій розвитку подій для України (рис. 2).

Цей показник у 2015 р. мав найвище після докризового та кризового періодів значення за ввесь досліджуваний період – 25,6 %. Висхідний тренд означає перевищення темпу приросту валового зовнішнього боргу над темпом приросту номінального ВВП і навпаки. Водночас довгострокова кумулятивна середньозважена різниця в темпі приросту між валовим зовнішнім боргом та номінальним ВВП

демонструє низхідний тренд, хоча й з помітними висхідними коливаннями. Цей показник демонструє, що різниця в темпі приросту ВВП та темпі приросту валового зовнішнього боргу у довгостроковій перспективі тяжіє до скорочення. Проте строковість цієї тенденції залежить від подальшої макроекономічної політики держави на довгострокову перспективу.

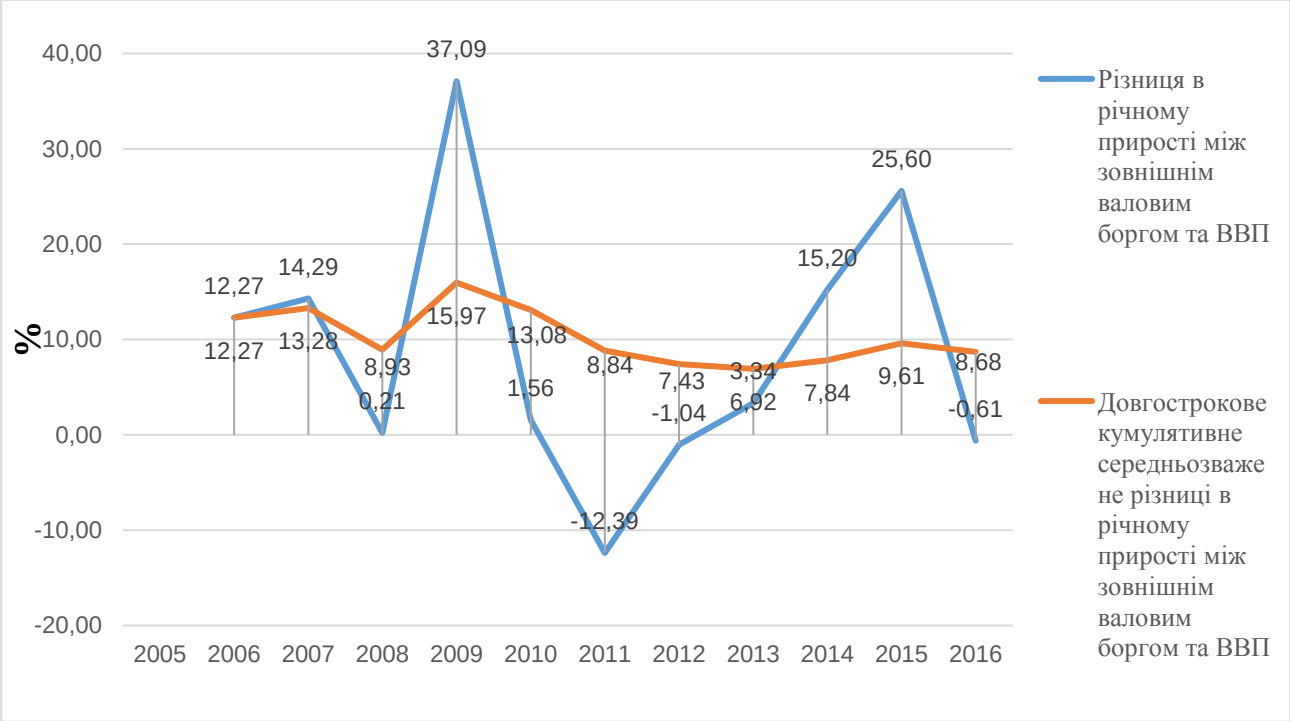

Рис. 2. Динаміка співвідношення приросту валового зовнішнього боргу до ВВП.

**Побудовано за даними Світового банку [6]*

Зміцнення фінансової безпеки України через вдосконалення управління зовнішнім боргом проявлятиметься у переорієнтації із зовнішнього джерела запозичення на внутрішнє. Збільшення ефективності грошово-кредитного регулювання та мінімізація ризиків боргового фінансування створюють передумови для зміщення пріоритетності із зовнішнього на внутрішній фінансовий ринки. Як результат, при збільшенні довіри вітчизняних інвесторів до державних боргових цінних паперів актуальність схеми реструктуризації «зовнішній борг – внутрішній борг» значно зросте. Більше того, ця схема реструктуризації безпечна в плані економічної безпеки, оскільки держава позичає у своїх економічних агентів, тому не відбуватиметься витік капіталу за кордон унаслідок виплати тіла боргу і відсотків. Проте, з огляду на політичну та економічному тенденцію останніх чотирьох років, довіра вітчизняного інвестора є надзвичайно низькою до державних цінних паперів, навпаки, резиденти надають перевагу закордонним ресурсам.

Процес залучення зовнішніх коштів буде доцільним тільки тоді, якщо протягом певного часу він сприятиме зростанню ВВП. На базі статистичних даних за період 2005-2016 рр. проведемо оцінку впливу боргових зобов'язань України на ВВП. Побудована кореляційна матриця (табл. 2), яка демонструє взаємозв'язки між досліджуваними показниками.

Таблиця 2. Кореляційна залежність величини ВВП та показників структури валової зовнішньої заборгованості

	ВВП	Центральний уряд	Центральний банк	Кредитні організації (за винятком центрального банку)	Інші сектори	Прямі інвестиції (міжфірмове кредитування)
ВВП	1					
Центральний уряд	-0,1251	1				
Центральний банк	-0,0257	0,4844	1			
Кредитні організації (за винятком центрального банку)	0,7504	-0,3176	0,1774	1		
Інші сектори	0,4618	0,7971	0,3560	0,1060	1	
Прямі інвестиції (міжфірмове кредитування)	0,3277	0,8772	0,3827	-0,0122	0,9820	1

**Побудовано авторами.*

Для визначення ступеня впливу структурних елементів валової зовнішньої заборгованості на ВВП використаємо метод побудови покрокової регресії (табл. 3).

Модель адекватна до експериментальних даних, бо охопила 92,6 % вхідних даних, а перевірка параметрів моделі вказує на їх статистичну значущість. За результатами аналізу встановлено, що зростання боргу центрального уряду на 1 млн доларів при незмінних інших параметрах зменшує обсяг ВВП на 3,757 млн. Зростання боргу кредитних організацій на 1 млн при незмінних інших сприяє зростанню ВВП на 1,055 млн дол. США. Зростання зовнішнього боргу секторів збільшує обсяг ВВП на 2,675 млн дол. США. Одночасне зростання всіх показників на 1 млн доларів зменшує обсяг ВВП на 0,026 млн дол. США. За результатами регресійного аналізу встановлено, що сектор кредитних організацій найефективніше використовує залучені зовнішні фінансові ресурси.

Для розробки ефективної політики управління зовнішньою заборгованістю України необхідно виявити ключові фактори формування та нагромадження зовнішньої заборгованості, для розрахунків яких використано методи економетричного моделювання (див табл. 4; 5).

Згідно з даними, висвітленими у табл. 4 та 5, прослідковується щільний зв'язок між валовою зовнішньою заборгованістю та валовою зовнішньою заборгованістю попередніх років. Спостерігається негативний слабкий вплив міжнародних резервів на обсяг валової зовнішньої заборгованості. Збільшення експорту товарів і послуг незначно впливає на зростання показника валової зовнішньої заборгованості. Виходячи з цього, необхідно створювати сприятливе бізнес-середовище та інвестиційний клімат для створення можливості залучення ресурсів кредитними

організаціями, які забезпечуватимуть необхідним капіталом реальний сектор, в тому числі експортноорієнтовані галузі.

Таблиця 3. Регресійний аналіз взаємозв'язку ВВП та показників структури валової зовнішньої заборгованості

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0,9623							
R Square	0,9260							
Adjusted R Square	0,8982							
Standard Error	11597,62							
Observations	12							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	3	1,35E+10	4,49E+09	33,354	7,17E-05			
Residual	8	1,08E+09	1,35E+08					
Total	11	1,45E+10						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95,0%*	*Upper 95,0%*
Intercept	66597,452	13826,79	4,817	0,001	34712,82	98482,088	34712,8	98482,1
Центральний уряд, x1	-3,757	0,779	-4,820	0,001	-5,554	-1,960	-5,554	-1,960
Кредитні організації (за винятком центрального банку), x2	1,055	0,476	2,219	0,057	-0,042	2,152	-0,042	2,152
Інші сектори, x3	2,675	0,436	6,137	0,000	1,670	3,680	1,670	3,680

**Побудовано автором*

Таблиця 4. Кореляційна залежність величини валової зовнішньої заборгованості від міжнародних резервів та експорту (без лагу)

	Валовий зовнішній борг	Міжнародні резерви	Експорт товарів та послуг
Валовий зовнішній борг	1		
Міжнародні резерви	-0,0832	1	
Експорт товарів та послуг	0,50039	0,47351	1

**Побудовано авторами.*

Таблиця 5. Кореляційна залежність величини валової зовнішньої заборгованості від міжнародних резервів та експорту (з лагом)

	Валовий зовнішній борг	Валовий зовнішній борг, $_{t-1}$	Міжнародні резерви	Експорт товарів та послуг
Валовий зовнішній борг	1			
Валовий зовнішній борг, $_{t-1}$	0,9419	1		
Міжнародні резерви	-0,2365	-0,5098	1	
Експорт товарів та послуг	0,3484	0,1067	0,4576	1

**Побудовано авторами.*

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виявлено, що зовнішній борг України є гострою фінансовою проблемою в період економічного спаду. Розмір зовнішньої заборгованості характеризує стан фінансової системи країни та відображає, наскільки ефективною є політика діючого уряду. Динамічне зростання зовнішнього боргу відбулося в перші роки незалежності України.

Аргументовано, що причинами різкого зростання рівня зовнішнього державного боргу за цей період є від'ємне сальдо балансу поточних операцій, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності, поширення бартерних операцій та інтенсифікація чорного ринку внаслідок згубного впливу інфляційних процесів, низький рівень золотовалютних резервів. Валовий зовнішній борг України за період 2005-2016 рр. демонструє перемінну тенденцію. З 2005 до 2013 року відбулося зростання показника валового зовнішнього боргу, а після 2013 цей показник демонструє спадну тенденцію за рахунок скорочення зовнішнього боргу сектору кредитних організацій за валютою та депозитами. У ході регресійного аналізу встановлено, що кредитні організації найбільш ефективно використовують залучені зовнішні фінансові ресурси, тоді, як зовнішні позики, надані державі, найбільш негативно впливають на економічне зростання

Встановлено, що існує гостра залежність усіх секторів економіки України від стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці, оскільки її питома вага у валютній структурі валової зовнішньої заборгованості складає лише 1 %.

Стратегічні напрями зменшення зовнішнього боргового тиску на економіку України передбачають коригування структури валової зовнішньої заборгованості, надання пріоритетності погашенню зовнішніх боргів за попередні роки та забезпечення кредитних організацій (за винятком центрального банку) можливістю залучати зовнішні фінансові ресурси, оскільки цей сектор економіки, відповідно до результатів аналізу, найбільш ефективно реалізовує залучені ресурси.

Список літератури

1. Методологічний коментар. Національний банку України [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36693528.
2. Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613.

3. External debt statistics: guide for compilers and users – Washington: International Monetary Fund, 2014. – 351 c.
4. Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2016 [Електронний ресурс] // UNCTADstats. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96.
5. Economic Outlook. Global Prospects and Policies [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/c1.pdf
6. International Debt Statistics [Електронний ресурс] // The World Bank. – 2017. –Режим доступу до ресурсу: https://data.worldbank.org/products/ids.
7. World Economic Outlook April 2017. Gaining Momentum? – Washington, DC: International Monetary Fund, 2017. – 239 c.
8. Krugman P. Nobody Understands Debt [Електронний ресурс] / Paul Krugman. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.nytimes.com/2015/02/09/opinion/paul-krugman-nobody-understands-debt.html.

References

1. National Bank of Ukraine. (2017). *External debt statistics: guide for users* . Kyiv, Ukraine: National Bank of Ukraine.
2. National Bank of Ukraine. (2017). *External Debt Statistics* . Retrieved 29 January, 2018, from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613.
3. International Monetary Fund. (2014). *External debt statistics: guide for compilers and users*. Washington: International Monetary Fund.
4. UNCTADstats. (2017). *Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2016*. Retrieved 29 January, 2018, from http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96.
5. International Monetary Fund. (2016). Economic Outlook Global Prospects and Policies. Retrieved29 November, 2016, from https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/c1.pdf.
6. The World Bank. (2017). *International Debt Statistics* . Retrieved 29 January, 2018, from https://data.worldbank.org/products/ids.
7. International Monetary Fund. (2017). *World Economic Outlook April 2017 Gaining Momentum?* . Washington, DC: International Monetary Fund.
8. Krugman, P. (2015). *Nobody Understands Debt* . Retrieved 29 January, 2018, from https://www.nytimes.com/2015/02/09/opinion/paul-krugman-nobody-understands-debt.html.

Статття надійшла до редакції 05.12.2017 р.

УДК 338

Наталія Степанівна ПОНОМАРЧУК

викладач-методист вищої категорії,
ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж»

ДІЛОВА ГРА «ЛІЗИНГ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНВЕСТИЦІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА»

Пономарчук, Н. С. Ділова гра «Лізинг як джерело інвестицій інноваційного розвитку підприємства» [Текст] / Наталія Степанівна Пономарчук // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 72-77. – ISSN 2415-8453.

Анотація
Проаналізовано застосування аналогового моделювання при розробці сценарію ділової гри з навчальної дисципліни «Економіка підприємства».

Ключові слова: *активізація навчальної діяльності; аналогове моделювання; рольові ігри; групова дискусія; колективна розумова діяльність; інновації; лізинг.*

Nataliia Stepanivna PONOMARCHUK

Teacher-methodologist of the highest category,
Kamyanets-Podilsky Industrial College

BUSINESS GAME "LEASING AS A SOURCE OF INVESTMENT INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE"

Abstract
The application of analogue modelling in the development of the business game scenario from the academic discipline «Economics of the Enterprise» has been analysed in this research.

Keywords: *activization of educational activity; analog simulation; role games; group discussion; collective mental activity; innovation; leasing.*

JEL classification: M10, M21

Ділові ігри набули широкого застосування для активізації навчального процесу. Традиційно вони розробляються за методикою аналогового моделювання і, як правило, відрізняються високою ефективністю в досягненні навчальної мети. Застосування такої моделі мотивує викладача шукати сучасні творчі підходи в проведенні навчальних занять, що потребує великих затрат часу, особливо в підготовчий період проведення ділової гри.

У дослідженні наведено результати розробки і проведення ділової гри з навчальної дисципліни «Економіка підприємства» після засвоєння теми «Інноваційно-інвестиційна діяльність підприємства».

Уміло організована і проведена ділова гра як один із поширених активних методів навчання дає можливість перевірити якість засвоєних студентами знань через кінцевий результат – спроможність вирішувати конкретні виробничі і управлінські

© Наталія Степанівна Пономарчук, 2017

ситуації. Студентам надається можливість розвивати своє новаторське креативне мислення, ораторське мистецтво, навички ділового і професійного спілкування, уміння аналізувати, моделювати, синтезувати і робити висновки.

План – сценарій ділової гри

Навчальна аудиторія трансформується за принципом автономної роботи груп за «круглими столами». Створено 5 робочих зон, обладнаних мультимедійними пристроями та девайсами.

Використовуються такі методи проведення занять, як: колективна розумова діяльність (КРД), диференційована групова робота (ДГР), перегляд мультимедійних презентацій, елементи рольової гри, бесіди, презентація результатів у вигляді доповідей, групова дискусія, анкетування студентів.

І –й етап. Постановка задачі (10 хв.)

Викладач мотивує навчальну діяльність, і методом фронтального опитування повторюються основні поняття лізингової діяльності. Демонструється слайд «Типова схема організації лізингових операцій» [1, с.182].

Студентам пропонується поділитися на 5 груп із 4 – 5 осіб і створити підприємства:

1-а команда - лізингоодержувач (підприємство за фахом);

2-а команда - лізингодавець;

3-а команда - комерційний банк;

4-а команда - страхова установа;

5-а команда - виробник (продавець).

Викладач дає настанову діяльності і повідомляє завдання:

Разом з вашими колегами ви створюєте організації для виконання поставленої задачі – моделювання лізингу. Вам необхідно поетапно продемонструвати проведення лізингових операцій і результати ваших досліджень подати у вигляді невеликої доповіді перед аудиторією. У кожній команді самостійно проводиться розподіл персоналу (директор, фінансист, інженер-системотехнік і т.п.). Роботу в групі очолює капітан.

ІІ – й етап. Самостійна робота під консультуванням викладача (30 хв.)

Після постановки задачі групи самостійно працюють, використовуючи методики КРД та ДГР.

ІІІ – й етап. Звіти команд (30 хв.)

Капітани доповідають перед аудиторією про наслідки своєї роботи, відповідають на запитання. У кожного студента як представника новоствореної фірми відповідний бейджик. Демонструється слайд (конкретно до виробничої ситуації, розроблений ІТ – спеціалістами) (рис. 1).

Команди поетапно коментують результати діяльності:

Постановка задачі. Готельно-ресторанний комплекс «7-ме чудо» (команда 1) проводить рольову гру – імітацію ділової наради по розвитку інноваційної діяльності:

Директор: Для підвищення конкурентоспроможності (збільшення попиту) нам необхідно придбати сучасні сенсорні ресторанні столи українського виробництва за відпускною ціною 9 тис. $. Пропоную подивитись рекламний ролик товаровиробника київської фірми.

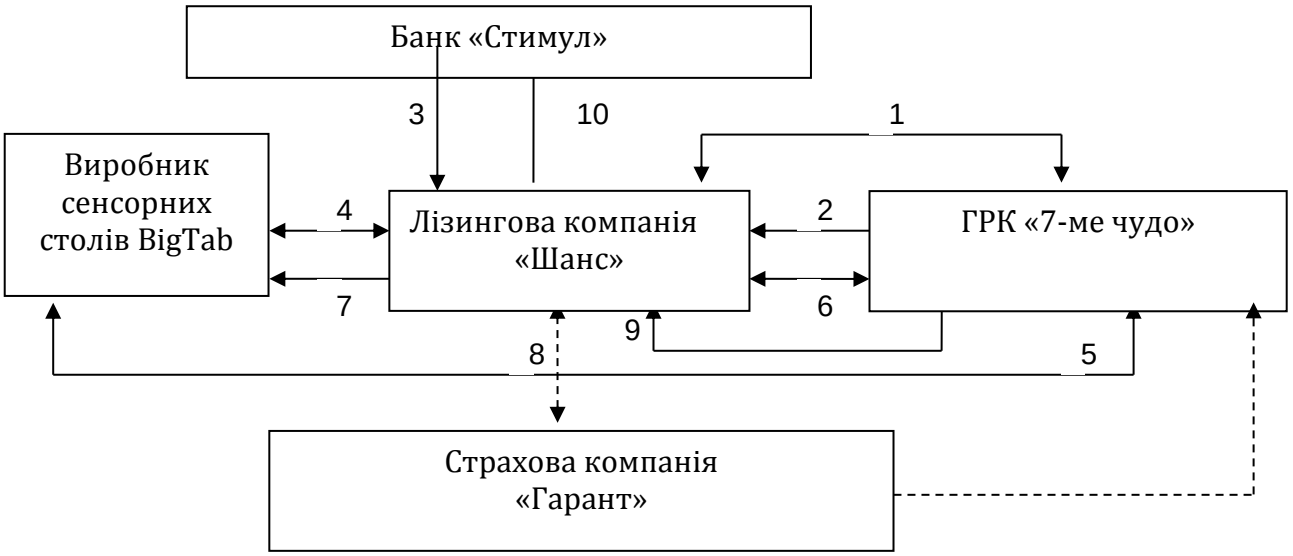

Рис. 1. Схема лізингової операції по отриманню в довгострокове користування ресторанних інтерактивних столів.

**Власна розробка.*

Головний бухгалтер: Щоб здійснити покупку, нам необхідно 54 тис. $. Кредити в банку ми не зможемо отримати, пропоную застосувати фінансовий лізинг. Необхідно укласти лізингову угоду з лізинговою компанією «Шанс».

(Діалоги наступних етапів студенти розробляють самостійно і виконують згідно з прописаними ролями).

Рольова гра між командами «7-ме чудо та Шанс» по укладанню лізингової угоди та передачі замовлення на устаткування (**кроки 1-й та 2-й** по схемі), демонструється у вигляді слайдів мультимедійної презентації.

3-й крок. Одержання банківського кредиту в КБ «Стимул», (рольова гра, у якій беруть участь студенти 2-ї та 3-ї команд).

4-й крок. Оформлення договору купівлі-продажу об'єкту лізингу, (рольова гра між 3-ю та 5-ю командами).

5-й крок. Поставка 6-ти столів Київською фірмою-виробником замовнику ГРК «7-ме чудо», (рольова гра між 1-ю та 5-ю командами).

6-й крок. Складання акта приймання об'єкта лізингу, (рольова гра між 1-ю та 2-ю командами).

7-й крок. Оплата поставки об'єкта лізингу лізингодавцем, (рольова гра між 2-ю та 5-ю командами)

8-й крок. Укладання договору страхування об'єкту лізингу, (рольова гра між 2-ю та 4-ю командами).

9-й крок. Сплата лізингових платежів, (рольова гра між 1-ю та 2-ю командами)

10-й крок. Повернення банківського кредиту та оплата за ним відповідного відсотку, (рольова гра між 2-ю та 3-ю командами).

Операції виконуються з використанням комунікаційних зв'язків (електронні рахунки, які перевіряються за допомогою мобільного зв'язку).

3-й етап: Підведення підсумків (10 хв.)

Ділова гра закінчується оцінюванням результативності роботи студентів через проведення групової дискусії та анкетування.

Список літератури

1. Економіка підприємства: підручник за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 182
2. Пономарчук, Н. Деловая игра «Маркетинговые исследования «Малахитовые шкатулки»» [Текст] / Н. Пономарчук, А. Черный // Теорія і практика перебудови економіки: збірник наукових праць. – Черкаси: ЧІТІ, 2001. – С. 310-312
3. Пономарчук, Н. Деловая игра «Расстановка кадров» [Текст] / Н. Пономарчук, А. Черный // Наука и предпринимательство / Винница – Каменец-Подольский 2003 С. 256-288.
4. Режим доступу: http://bigtab.com.ua/horizontal.html.

References

1. Pokropyvnyy, S. F. (2000). *Ekonomika pidpryyemstva*. Kyiv: KNEU.
2. Ponomarchuk, N. & Chernyy, A. (2001). Delovaya igra «Marketingovyye issledovaniya «Malakhitovye shkatulki». *Teoriya i praktyka perebudovy ekonomiky*, 310-312
3. Ponomarchuk, N. & Chernyy, A. (2003). Delovaya igra «Rasstanovka kadrov». *Nauka i predprinimatel'stvo*, 256-288.
4. Retrieved from: http://bigtab.com.ua/horizontal.html.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2017 р.

Іван Іванович ДАХНО

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ МИТЯЙ ОКСАНИ ВАСИЛІВНИ «УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ: ТЕОРІЯ І МЕХАНІЗМИ»

На сучасному етапі розвитку України як європейської держави надзвичайно важливим завданням системи державного регулювання економіки є мобілізація ресурсів усіх провідних сфер і галузей для забезпечення економічного зростання, виходу країни на такі показники соціально–економічного розвитку, які дадуть можливість на рівних увійти у європейську економічну систему.

Факти свідчать, що Україна є державою з економікою аграрно–індустріального типу. Тому необхідна пильна увага саме до проблем розвитку агропромислового виробництва як провідної сфери національного господарства. На сьогодні агропромислове виробництво України характеризується сировинною спрямованістю, втратою ознак комплексності, руйнацією старих та недостатньою сформованістю нових технологічних ланцюгів створення доданої вартості. Застаріла техніка та технології не дають змогу аграрним виробникам зайняти гідні конкурентні позиції на внутрішньому та зовнішньому аграрному ринку.

Тому повагу і схвалення викликають наміри Митяй О.В. провести дослідження концептуальних засад формування конкурентних переваг агропромислового виробництва; розглянути стратегічні напрямки розвитку агропромислового виробництва в контексті продовольчої безпеки; надати та обґрунтувати особливості конкурентного середовища аграрного ринку в Україні.

Особливо потужними є напрацювання щодо формування конкурентних переваг галузей агропромислового виробництва в Україні, які виражаються в наявності раціональної галузевої структури; групи висококонкурентних підприємств-лідерів; ефективної конструкторської і виробничо-технологічної бази, розвиненої галузевої інфраструктури; гнучкої системи науково-технічної, виробничої і матеріально-технічної співпраці як всередині агропромислового виробництва, так і з іншими галузями в країні і за кордоном, ефективної системи розподілу продукції.

Не менш важливим є дослідження автором методів оцінки конкурентоспроможності різнорівневих економічних систем, найбільш поширеними серед яких є: метод «розгортання якості», японський метод «застосування системи якості», французький метод «конкурентного маркетингу», американський метод «аналізу ієрархій». Французький і американський методи використовуються також для оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Загалом монографія свідчить про глибоку ознайомленість автора з сучасними підходами до дослідження зазначених питань та визначення методів їх вирішення. Однак, на мою думку, доцільно було б більше звернути увагу на державну стратегію управління конкурентоспроможністю агропромислового виробництва, її складові та механізм реалізації.

Монографія «Управління конкурентоспроможністю агропромислового виробництва в системі державного регулювання аграрного ринку» є результатом системного дослідження важливих проблем, має теоретичне і практичне значення і рекомендується до друку.

Наукове періодичне видання

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

науковий журнал

Том 2
Випуск 4
2017 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020
телефон 380 (352) 47-50-66*12292
E-mail: mail.ujae@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року

Підписано до друку 15.12.2017 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 008-04-17
Умовно-друк. арк. 9,75. Обл. -вид. арк. 4,92.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.